

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ
імені ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»
Факультет соціології і права
Кафедра соціології**

«На правах рукопису»
УДК 316

«До захисту допущено»
Завідувач кафедри
_____ П.В. Кутуєв
«__» _____ 20__ р.

**Магістерська дисертація
на здобуття ступеня магістра
зі спеціальності 054 «Соціологія»
на тему: «Масовий спорт в системі повсякденних практик молоді
України»**

Виконала:

Студентка VI курсу, групи СЛ-61м

Гуцалюк Катерина Едуардівна _____

Керівник:

доцент кафедри соціології,

к. філос. н., доцент

Пиголенко І.В. _____

Рецензент:

доцент кафедри теорії та практики

управління, к. філос. н., доцент

Архипова Є. О. _____

Засвідчую, що у цій магістерській
дисертації немає запозичень з праць
інших авторів без відповідних посилань.
Студент (-ка) _____

Київ – 2018 року

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Факультет соціології і права

Кафедра соціології

Рівень вищої освіти – другий (магістерський) за освітньо-науковою програмою
Спеціальність (спеціалізація) – 054 «Соціологія» («Соціологія модернізації та науково-технічного розвитку»)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ П. В. Кутуєв

«__» _____ 20__ р.

ЗАВДАННЯ

на магістерську дисертацію студентці

Гуцалюк Катерині Едуардівни

1. Тема дисертації «Масовий спорт в системі повсякденних практик молоді України», науковий керівник дисертації Піголенко Ігор Вікторович, к. філос. н., доцент, затверджені наказом по університету від «16».03.2018 р. № 949-с
2. Термін подання студентом дисертації 11. 05. 2018 р.
3. Об'єкт дослідження – соціальні практики масового спорту, фітнесу, рекреації.
4. Предмет дослідження – типові характеристики соціальних практик спорту, фізичної культури, фітнесу, рекреації, структури індивідуального досвід споживання спортивних, рекреаційних та фітнес-послуг українською молоддю
5. Перелік завдань, які потрібно розробити:
  - окреслити теоретичні підходи до вивчення масового спорту, фітнесу та рекреації, означити їх специфіку та обмеження;
  - визначити місце масового спорту, фітнесу та рекреації в дозвіллі;
  - проаналізувати роль та місце масового спорту в системі етосів споживання та повсякденних практик;

- здійснити аналіз місця практик масового спорту, фітнесу та рекреації в житті молоді;
- здійснити збір та аналіз емпіричного матеріалу із застосуванням методу поглибленого інтерв'ю із застосуванням проєктивної методики картографування простору видів спорту;
- розробити рекомендації щодо потенційних траєкторій у розвитку масового спорту.

6. Орієнтовний перелік графічного (ілюстративного) матеріалу – 5 додатків:

- 1) Таблиця параметрів для культурного та фізичного капіталів за В.Радаєвим;
- 2) Складові шкали рівня фізичної підготовки за категоріями населення;
- 3) Складові шкали рівня фізичної підготовки, гендерний розподіл;
- 4) Інструментарій дослідження (гайд поглибленого інтерв'ю);
- 5) Результати застосування проєктивної методики.

7. Дата видачі завдання лютий 2018 р.

Календарний план

№ з/п	Назва етапів виконання магістерської дисертації	Термін виконання етапів магістерської дисертації	Примітка
1.	Визначення напрямку дослідження	Вересень-жовтень 2017 р.	«Виконано»
2.	Формування джерельної бази	Вересень 2017 - лютий 2018 р.	«Виконано»
3.	Складання розгорнутого плану	Жовтень –листопад 2017 р.	«Виконано»
4.	Підготовка першого розділу	Лютий 2018 р.	«Виконано»
5.	Підготовка другого розділу	Березень 2018 р.	«Виконано»
6.	Підготовка третього розділу	Квітень 2018 р.	«Виконано»
7	Оформлення бібліографічного апарату	Травень 2018 р.	«Виконано»
8.	Підготовка автореферату	Травень 2018 р.	«Виконано»

Студент

Гуцалюк К. Е.

Науковий керівник дисертації

Пиголенко І. В.

Анотація

Гуцалюк К. Е. Масовий спорт в системі повсякденних практик молоді України. – Рукопис

Магістерська дисертація на здобуття магістра за спеціальністю 054 «Соціологія». – Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Кафедра соціології. – Київ, 2018. – 88 с., 1 табл., 2 рис., 2 дод., список використаних джерел з 51 найменувань.

Магістерська дисертація присвячена дослідженню спортивних практик молоді та масового спорту в Україні. Окрема увага приділена історичному аналізу передумов виникнення практик та інститутів масового спорту в Україні

У магістерській дисертації проведено опитування методом напівструктурованого поглибленого інтерв'ю з використанням проективної методики картографування простору видів спорту.

Ключові слова: фізична культура, спорт, масовий спорт, фізичне виховання, фізична рекреація, спортивні практики.

ARSTRACT

Hutsaliuk K. E. Mass sports in the system of everyday practices of Ukrainian youth. - Manuscript.

Master's thesis for Master's degree in specialty 054 "Sociology". – National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute ". Department of Sociology. - Kyiv, 2018. - 88 p., 1 tables, 2 images, 2 add., list of used sources consists of 51 items.

Master's thesis is devoted to research of sports practices of youth and mass sports in Ukraine. Particular attention is paid to the historical analysis of the preconditions for the emergence of practices and institutions of mass sports in Ukraine.

Master's thesis the survey was conducted using semi-structured in-depth interview with the use of projective method of mapping the space of sports.

Key words: physical culture, sports, mass sports, physical education, physical recreation, sports practice.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. СПОРТ ЯК ОБ’ЄКТ СОЦІОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ.....	11
1.1 Спорт та масовий спорт у системі фізичної культури: визначення понять	11
1.2 Теоретичні концепції спорту у соціологічному теоретизуванні	14
1.3 Спорт у фокусі галузевих соціологій та міждисциплінарних напрямків ...	21
РОЗДІЛ 2. МАСОВИЙ СПОРТ ЯК СУСПІЛЬНЕ ЯВИЩЕ	25
2.1 Спортивні практики як соціальний та індивідуальний феномен.	25
2.2 Масовий спорт, рекреація, фітнес у житті молоді..	39
2.3 Стан фізичної підготовленості та залученості до спорту серед української молоді.....	41
2.4 Динаміка явищ, пов’язаних із масовим спортом в умовах соціальних змін в українському суспільстві.....	45
РОЗДІЛ 3. СОЦІОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ практик масового спорту у житті молоді.....	51
3.1 Програма соціологічного дослідження: «Практики масового спорту у житті молоді».....	51
3.2 Аналіз масового спорту у житті молоді за результатами соціологічного дослідження.....	54
ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ	67
ЛІТЕРАТУРА.....	71
ДОДАТКИ.....	77

ВСТУП

Актуальність теми. Спорт є важливою складовою культурної, освітньої, економічної, рекреаційної складової життя суспільства, а також повсякденного життя індивідів та соціальних груп. Спорт, існуючи у трьох вимірах (спорт високих досягнень, професійний та масовий [33], є багатограним об'єктом дослідження. Спорт нерозривно пов'язаний із здоровим способом життя і, як наслідок, із біологічним, психологічним, соціальним, естетичним виміром якості життя населення. На сьогодні існує проблема і потреба розвитку масового спорту в Україні. Державна політика у галузі розвитку масового спорту в Україні визначається Законом України «Про фізичну культуру та спорт», Указом Президента «Про національну доктрину розвитку фізичної культури і спорту», Указом Президента «Про національний план дій щодо реалізації державної політики у сфері фізичної культури і спорту», Указом Президента України «Про пріоритети розвитку фізичної культури і спорту в Україні»; постановою Кабінету Міністрів України «Про утворення центрів фізичного здоров'я населення «Спорт для всіх» [27]. Розвиток масового спорту «спорту для всіх» та фізичної культури є важливим напрямком діяльності органів державної влади, некомерційних громадських та комерційних організацій як інструмент подолання проблем гіпокінезії та пов'язаних із нею захворювань.

Масові спортивні рекреаційні та фітнес-практики можна розглядати як на рівні галузевих соціологічних теорій та синтетичних теорій таких галузей знань як спорт та фізичне виховання, так і на рівні повсякденних практик індивідів та груп. Глибинний соціологічний аналіз індивідуального досвіду, пов'язаного із фізичною культурою, фітнесом та рекреацією, визначає характеристики та траєкторії споживання спортивних послуг та стратегії залучення до масового спорту в Україні. Це визначає шляхи та підвалини розвитку стратегій державних, муніципальних, громадських та комерційних організацій із залучення громадян до масового спорту та фізичної активності. Соціальні

практики, структура та особливості індивідуального досвіду у галузі фізичної культури, фітнесу та масового спорту є необхідним джерелом інформації для розуміння мотивації спортивної, рекреаційної поведінки. Адже саме індивідуальний досвід (не виголошені установки та орієнтації (через можливість виникнення парадоксу Лап'єра, оскільки спортивні послуги мають також характер символічного споживання).

Для створення оптимальної пропозиції (державної або комерційної) важливим є розміщення спортивних практик та фізичної культури в системі координат етносів споживання, стилів за Бурдьє [8, С.29].

Об'єкт дослідження соціальні практики масового спорту, фітнесу, рекреації.

Предмет дослідження типові характеристики соціальних практик спорту, фізичної культури, фітнесу, рекреації, структури індивідуального досвіду споживання спортивних, рекреаційних та фітнес-послуг українською молоддю.

Мета дослідження визначити та типологізувати характеристики соціальних практик спорту, фізичної культури, фітнесу, рекреації; особливості індивідуального досвіду споживання спортивних, рекреаційних та фітнес-послуг українською молоддю.

Відповідно до поставленої мети було виділено такі **завдання дослідження**:

- окреслити теоретичні підходи до вивчення масового спорту, фітнесу та рекреації, означити їх специфіку та обмеження;
- визначити місце масового спорту, фітнесу та рекреації в дозвіллі;
- проаналізувати роль та місце масового спорту в системі етносів споживання та повсякденних практик;
- здійснити аналіз місця практик масового спорту, фітнесу та рекреації в житті молоді;
- здійснити збір та аналіз емпіричного матеріалу із застосуванням методу поглибленого інтерв'ю із застосуванням проективної методики картографування простору видів спорту;

- розробити рекомендації щодо потенційних траєкторій у розвитку масового спорту.

Наукова розробленість проблеми дослідження

В українській соціологічній науці проблема практик масового спорту, фітнесу та рекреації не є розробленою в достатній мірі. Загалом, масовий спорт розглядається вченими у галузі фізичного виховання (Дутчак М.В, Андрєєва О.), перелічені вчені переважно досліджують соціальні умови необхідності та механізми впровадження державних програм із розвитку масового спорту в Україні. Масовий спорт досліджується також через призму соціології спорту. Вітчизняними представниками цього напрямку є Батюк А.М., Курчаба Т., Лукащук В.І., останній, зокрема, вивчає проблеми теоретичних підходів до соціології спорту (Лукащук, 2012) [21, С.30]. Вартим уваги є також доробок російських вчених (Романовська О.А., Калугіна Т.А.), що досліджували спорт у вимірі повсякденності. Також важливим російським дослідником, якому належить авторство терміну та засади соціології рекреації є Орлов-Кретчмер О. С. У цьому напрямку також працювали А.В. Бірюкова, Столяров В. Масовий спорт та рекреацію у контексті соціології дозвілля розглядає Л.А. Акімова. Серед західних дослідників проблематику соціології спорту вивчали Хейзінга Й. (J.Huizinga), Торогуд Н. (N.Thorogood), Сейг Г. (Sage G.) та ін. Зокрема, етнометодологічний та постструктуралістський підходи до вивчення масового спорту застосовували К. Мак-Геннон (K.McGannon) та М. Маувс (M. Mauws). Проблематику спорту та спортивних практик можна знайти й у таких дослідників, як: Люшен Г. (Luschen G.), Веблен Т. (Weblen T.), Бурдьє П. (Bourdieu P.).

Методи дослідження: компаративний аналіз, метод аналізу та метод узагальнення. Також застосовано методологію сучасних соціологічних теорій. Спеціальним соціологічним методом, застосованим у роботі є напівструктуроване поглиблене інтерв'ю.

Наукова новизна результатів дослідження:

- практики масового спорту, фізичної культури, фітнесу та рекреації аналізуються через призму комплексу соціологічних підходів;

Теоретична цінність роботи полягає у висвітленні практик фізичної культури, спорту, фітнесу та рекреації, синтезі підходів до даного явища, комплексного його розгляду

Практична цінність роботи полягає у розробці підґрунтя для подальших досліджень та висновках про роль індивідуального досвіду та соціальних практик у споживанні спортивних послуг та практик залученості до фізичної активності, що можуть стати підґрунтям для розробки проектів щодо масового спорту, фізичної культури, фізичного виховання та рекреації.

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, восьми підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Загальний обсяг роботи 88 сторінок, з них – основного тексту – 71 сторінка. Список використаних джерел містить 51 найменування.

РОЗДІЛ 1. СПОРТ ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

1.1 Спорт та масовий спорт у системі фізичної культури: визначення понять

Спорт є складовою фізичної культури суспільства. Фізична культура - це один з основних видів власне людської культури, специфіка якої полягає головним чином в тому, що цей вид культури профільований в напрямку, що приводить до оптимізації фізичного стану і розвитку індивіда в єдності з його психічним розвитком на основі раціоналізації та ефективного використання його власної рухової активності в поєднанні з іншими культурними цінностями [23, С 543].

Фізична культура - вид культури людини і суспільства. Це діяльність і соціально значущі результати по створенню фізичної готовності людей до життя; це, з одного боку, специфічний прогрес, а з іншого, - результат людської діяльності, а також засіб і спосіб фізичної досконалості [43, С 342].

Фізична культура - це частина загальної культури особистості і суспільства, що представляє собою сукупність матеріальних і духовних цінностей, створюваних і використовуваних для фізичного вдосконалення людей [6, С.287].

За Л. Куном, в масштабах загальної культури, фізична культура трактується як творча діяльність людини і знаходиться у безпосередній єдності із історією суспільства. Послугуючись методологічними засадами діалектичного матеріалізму, автор визначає цю діяльність водночас як «суперечну єдність цієї діяльності та її результатів, що безпосередньо виражається в удосконаленні рухової функції людини» [20, С.11]. Автор показує, що фізична культура існує у взаємозв'язку із такими суспільними інститутами як техніка, військово мистецтво, політика, право, охорона здоров'я, виховання, релігія, естетика, звичаї та традиції.

Під поняттям «фізичний розвиток розуміється як процес і результат зміни біологічних форм і функцій організму людини, обумовлений впливом спадковості, факторами зовнішнього середовища і рівнем рухової активності» [43].

Фізична культура як сукупність матеріальних та духовних цінностей являє собою у першому із цих вимірів спортивні споруди, інвентар, обладнання, екіпірування. У другому ж аспекті вона представлена інформацією, видами спорту як комплексом правил та норм, етичними нормами, естетичними цінностями [48].

Закон України «Про фізичну культуру і спорт» визначає фізичну культуру як діяльність суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, спрямована на забезпечення рухової активності людей з метою їх гармонійного, передусім фізичного, розвитку та ведення здорового способу життя. Фізична культура має такі напрями: фізичне виховання різних груп населення, масовий спорт, фізкультурно-спортивна реабілітація; фізична культура - діяльність суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, спрямована на забезпечення рухової активності людей з метою їх гармонійного, передусім фізичного, розвитку та ведення здорового способу життя. Фізична культура має такі напрями: фізичне виховання різних груп населення, масовий спорт, фізкультурно-спортивна реабілітація.

Фізичне виховання - це вид виховання, специфічним змістом якого є навчання рухам, розвиток рухових здібностей, оволодіння спеціальними фізкультурними знаннями і формування усвідомленої потреби в фізкультурних заняттях.

Рекреативна фізична культура (фізична рекреація) - частина фізичної культури: Відпочинок, відновлення сил за допомогою фізичних вправ і видів спорту в спрощених формах [43, С.21].

Ще одним із ключових елементів фізичної культури наряду з фізичним вихованням, спортом та фізичною рекреацією є фізична реабілітація -

діяльність по відновленню частково втрачених або ослаблених психофізичних функцій засобами фізичної культури. [43, С.20]

Спорт - частина фізичної культури, що склалася в формі спеціальної практики підготовки людини до змагань і змагальної діяльності з метою досягнення найвищих результатів.

Саме наявність компоненту змагальності відрізняє спорт від інших видів фізичної культури. Заняття фізичною культурою та спортом хоч і можуть включати ті самі види діяльності (наприклад, ті самі рухові практики), але якщо перший із цих видів діяльності передбачає розвиток фізичних здібностей з метою самовдосконалення, то для другого обов'язковою є порівняння себе з іншими (у формі змагань, гри тощо) [40].

У той же час, спорт, як категорію фізичної культури, поділяють на масовий спорт та спорт високих досягнень [48].

Спорт високих досягнень спрямований на вияв максимальних фізичних можливостей людського організму, що представляються у вигляді спортивних результатів. Водночас, результати такого спорту можуть ставати надіндивідуальним, колективним надбанням. До спорту високих досягнень, А.І. Чікуров відносить: любительський спорт, професійно-комерційний та професійний спорт, що в свою чергу поділяється на досягально-професійний та видовищно-професійний спорт. Проте, деякі виділяють професійний спорт як поняття непідлегле спорту високих досягнень. [13, С.12]

Загальнодоступний (масовий) спорт орієнтований на досягнення базової фізичної підготовленості і спортивних результатів масового рівня. Він повторює завдання фізичного виховання, але реалізує їх шляхом регулярних занять і тренувань в певному виді спорту [48].

М. Дутчак виділяє такі основні риси масового спорту (або «спорту для всіх»), як концептуалізує це поняття автор): наявність доступної рухової активності, яка є визначальною ознакою цього соціального явища; здійснення у вільний від навчання або трудової діяльності та побутових турбот і транспортних послуг час, тобто під час дозвілля; заняття у формальних та/або

неформальних групах, самотійно; спрямованість на збереження здоров'я людини та покращання якості її життя [14].

Таким чином, можна окреслити масовий спорт як своєрідну проміжну ланку між такими підгалуззями фізичної культури як фізичне виховання і рекреативна фізична культура та, власне, спортом як змагальницькою практикою.

Із вищенаведених визначень можна зробити висновок про багатогранність та інтердисциплінарність понять фізична культура, фізична рекреація, масовий спорт і, як наслідок про широкий спектр підходів до вивчення даного явища. Таким чином, масовий спорт перебуває у фокусі: фізичного виховання (як наукового напрямку розроблення та впровадження методів розвитку фізичної культури), соціології спорту, соціології дозвілля, соціології культури, етнометодології – як напрямку дослідження повсякденних практик, соціології управління тощо.

1.2 Теоретичні концепції спорту у соціологічному теоретизуванні

Спорт як об'єкт соціологічного знання присутній у багатьох напрямках соціологічного теоретизування, так сам як і багатьох філософських, культурологічних та антропологічних напрямків. Першим, хто приймає спорт у фокус соціологічної теорії, вважають Т. Веблена [4]. Автор вважав спорт рудиментом варварського суспільства, що характеризується наявністю таких рис як «грабіжницький темперамент», ухил до жорстокості та подібність до подвигу. Спортивна діяльність присутня представникам вищого класу як підкреслення статусу [10]. Торстейн Веблен – представник інституціоналізму в економіці та соціології. У історичному розвитку суспільства автор вбачає дві стадії: мирну та хижацьку, своїй економічній періодизації типів суспільства повторюючи періодизацію Л. Моргана, розвинуту згодом Ф. Енгельсом, щодо переходу дикості у варварство а згодом – у цивілізацію [10]. Автор вважає, що у період варварства зароджуються «соціальні звички» характерні для

«бездіяльного класу». Одним із виявів змагальництва як рудимента варварських звичок є спортивні заняття та їх споживання (мається на увазі присутність у ролі спостерігача, тощо) демонстративне споживання (тобто таке споживання яке має на меті доведення власного багатства та суспільного статусу), до сфери якого він і відносить спорт, з одного боку як вияв цього самого демонстративного споживання, а з іншого - як один із різновидів невиробничої діяльності, що характеризує бездіяльний клас. Нетрудова (невиробнича) діяльність бездіяльного класу за Вебленом, демонструє статус та належність до цього класу. Спорт Веблен пов'язує із азартним типом темпераменту. «При переході від одного виду спорту до іншого відбувається непомітний перехід від бою ворогів, що лежить в основі спорту - через спритність - до хитрощів і шахрайства, причому ні в який момент цього переходу кордон провести неможливо. Підставою пристрасті до спорту є архаїчний духовний склад - володіння хижацькою схильністю до суперництва з порівняно високими потенційними можливостями. Сильна схильність до авантюрного подвигу і до заподіяння шкоди особливо яскраво виражена в тих заняттях, які в розмовній практиці носять особливу назву - захоплення спортом» [11, С.128].

Водночас, для Веблена спорт – заняття характерне для дітей та підлітків (що тут дозволяє провести певну паралель із концепціями спорту як гри).

«Можливо, більш справедливим або принаймні очевидним щодо спорту, ніж щодо інших способів вираження хижацького суперництва, про які вже говорилося, є те, що хижацький темперамент, що схиляє людей до спорту, є темперамент хлоп'ячий. Пристрасть до спорту, отже, в особливій мірі характеризує затриманий розвиток моральної природи людини. Ця особлива дитячість в темпераменті чоловіків, що займаються спортом, відразу ж стає очевидним, коли увага спрямовується на неабиякий елемент гри, наявний у всякій спортивній діяльності» [11, С.132]. За Вебленом, спорту як гри належить властивість учасників до «награності», схильності видавати себе за іншого, привносити елемент серйозності до ігрових дій. Крім того, автор зауважує, що спорт має свій особливий «жаргон», що походить від висловлювань, що

стосуються воєнних дій. Також, на думку Веблена, попри те, що такі явища як спорт, мисливство чи полювання хоч і походять від хижацьких мотивів, проте схильні приписувати собі інші, відмінні мотиви. Невиробничість такої діяльності як діяльності бездіяльного класу, пов'язується із конструюванням цілі у, по суті, безцільній діяльності. І таким чином, спортивна майстерність та спортивне вдосконалення на думку автора виявляються «Щоб виглядати зовні пристойним, те чи інше заняття повинно узгоджувати власні дії з каноном що викликає повагу марнотратства; в той же час будь-яка діяльність, щоб нею можна було наполегливо продовжувати займатися як звичним, нехай неповним виразом життя, повинна підкорятися загальнолюдському канону, що вимагає, щоб цією діяльністю досягалася якась корисна мета. Бездіяльно-світський канон вимагає суворості і всебічної марності; інстинкт майстерності - цілеспрямованої дії.» [11, С.133]. Так званий «інстинкт майстерності», що дає змогу розглядати спортивні практики як механізм до самовдосконалення, є на думку Веблена похідними саме від хижацького змагальницького інстинкту. Зайняття спортом за Вебленом як і схильність до спортивних практик та спортивного інтересу є характерними переважно для бездіяльного класу. «Серед народностей, що населяють цивілізовані західноєвропейські країни, мало індивідів, настільки позбавлених хижацького інстинкту, щоб знаходити якусь огиду в спогляданні спортивних змагань, але у пересічних людей з виробничих соціальних груп схильність до занять спортом не заявляє про себе в такій мірі, щоб складати те, що можна справедливо назвати «спортивною звичкою» [11, С.134] «Тому не можна сказати, що в цій масі простого народу пристрасть до спорту отримує свій розвиток; хоча ні у їх більшості, ні навіть у скільки-небудь значного числа індивідів воно не є віджилим, проте схильність до спорту в середовищі рядових представників трудящих класів більшою мірою характеризує спогади минулого досвіду людства, який проявляється швидше в якості рідкісного, випадкового інтересу, ніж інтересу живого і постійного - в якості пануючого чинника при формуванні способу мислення в його органічній єдності» [11, С.134].

А. Кьох розглядав спорт як частину способу життя, що може, бути ідеологізованою та політизованою і, в свою чергу відображати культурні та соціальні тенденції розвитку суспільства [21, С.40] Спорт та спортивні заняття політизуються через організаційні процеси в спорті [41, С.55]. Одним із центральних поглядів на спорт серед теоретиків соціології є погляд на це явище як на похідну від гри. Зокрема, таких поглядів притримуються філософи Й. Гейзінга, Х. Ортега-і-Гассет, К. Ясперс. [21, С.42] Нідерландський філософ та історик культури Йоган Гейзінга вважає, що спорт, хоч і має коріння передовсім в змагальності та грі, поступово професіоналізується і тому втрачає цей ігровий елемент. «У сучасному суспільстві спорт мало-помалу віддаляється від чисто ігрової сфери і перетворюється на такий собі елемент *sui generis*: вже не гра, але й ще не серйозність» [46, С.34] Автор говорить про відмежування спорту від загальнокультурних тенденцій. «Спорт в нинішньому суспільному житті займає місце в стороні від власне культурних процесів, які йдуть поза ним. В архаїчних культурах змагання були частиною культових свят. Вони були необхідні як священні і освячують дії. В сучасному спорті такого роду зв'язки зовсім зникли. Це чисто мирська річ, не має будь-якого органічного зв'язку зі структурою суспільства, навіть якщо заняття спортом і пропонуються владою. Спорт є скоріше самостійним виразом агональних інстинктів, ніж фактором плідного почуття солідарності» [46, С.35] Ігрову компоненту в сучасному суспільстві автор вбачає у дусі змагальництва та конкурентності притаманній ринковому фундаменталізму. Так, спорт хоч і втрачає ритуально ігрове значення, проте наближається до реальної «серйозності», в якій роль агонального компоненту зростає. «У разі спорту - це гра, все більш жорстка у своїй зростаючій серйозності, але при цьому все так же вважається грою; в іншому випадку - серйозне заняття, вироджується в гру, але продовжує вважатися серйозним. Обидва ці явища об'єднує сильне агональне почуття, яке як і раніше править світом, хоча і в інших формах, ніж раніше» [46, С.46].

Іспанський філософ Хосе Ортега-і-Гассет, навпаки, розглядає спорт як ігрову складову культури, яка, в свою чергу впливає на інші культурні

інститути. Автор розглядає спорт як ігрову діяльність. Так само як і Веблен, Ортега-і-Гасет протиставляє спорт трудовій діяльності. Проте, у Ортеги-і-Гасета зображення спорту у цьому ключі набуває радше позитивних конотацій, по відношенню до трудової діяльності. Так, автор вважає, що: «Праці протилежний інший тип зусилля, що народжується не по обов'язку, а як вільний і щедрий порив життєвої потенції: спорт. Якщо трудове зусилля набуває сенсу і цінності від цінності продукту, то в спорті, навпаки, спонтанність зусилля надає гідність результату» [29, С.203]. Спорт, як ігрова діяльність виходить зі спонтанності, що її автор приписує тим сферам та видам діяльності у яких можливі великі відкриття та великі досягнення. «Щедра сила роздаровується тут повними пригорщами без розрахунку на нагороду. Тому якість спортивного зусилля завжди піднесена, благородно, його не можна обчислити одиницями міри та ваги, як звичайну винагороду за працю. До творів справжньої цінності можна прийти тільки шляхом такого неекономного зусилля: наукова і художня творчість, політичний і моральний героїзм, релігійна святість - високі плоди спортивної захопленості» [29, С.205]. Також Ортега-і-Гасет є автором там званої «спортивної теорії походження держави», що стверджує центральну роль фізичної культури у становленні інститутів державності. Такими, прикладом, були обряди ініціації, що передбачали певну ступінь фізичного розвитку для можливості бути повноправним членом спільноти та брати участь у вирішенні питань, що стосувались общини, фізичне виховання воїнів, що дозволяло створити потужний інститут армії, тощо [12, С.14].

У конфліктологічній парадигмі соціології Г. Люшен та С.Гульденпфенніг спорт, за своєю змагальністю є джерелом і виявом конфлікту. Так Люшен, вводячи поняття «спортивний порядок» порівнює стратифікацію позицій в спорті із соціальною стратифікацією. В. Лукашук відмічає, що поглядам Люшена притаманне певне діалектичне протиріччя з одного боку між спортом як конфліктом, бо: «На думку Г. Люшена, "порядок у спорті" характеризується соціальним конфліктом, що має різні форми прояву всередині спортивних організацій та між ними» [21, С.45], але іншого боку, спорту присутня й

інтегруюча функція – тобто створення асоціацій. За Гульденпфеннігом, спорт є символізованим та штучно сконструйованим конфліктом [21].

Н. Еліас розглядає спорт як практику дозвілля, що є прямим наслідком та віддзеркаленням суспільних «цивілізаційних» змін, як і інші практики дозвілля. У своїй праці «Генеza спорту як соціологічна проблема», Норберт Еліас визначає розмежування коренів спорту давньогрецького та спорту сучасного (відродженого у ХІХ ст.). Так, автор говорить про насильницькість першого та віднесення до бойових дій і принципово відмінний немілітарний характер другого. У Н. Еліаса становлення спорту також пов'язано із високим соціальним статусом суб'єктів спортивної діяльності та привілейованості осіб, що займаються спортивною діяльністю [50, С.47].

Із позицій структуралізму П. Бурдьє аналізує поняття спортивних практик, які визначаються стосунками між двома просторами: простором певного виду спорту (пропозицією) і "простором соціальних позицій" (попитом) [21, С.44]. Бурдьє пропонує відмовитись від розгляду окремих видів спорту, проте розглядати сукупність спортивних практик, простір видів спорту, у якому кожен вид набуває свого значення. Простір спортивних практик за Бурдьє опиняється включеним в простір практик споживання, що становлять єдність попиту та пропозиції. «Простір видів спорту не є світ, замкнений в собі самому. Він включений в світ практик і споживання, в свою чергу структурований і конституюваний в систему. Є всі підстави розглядати види спортивної практики як відносно автономний простір, але не слід забувати, що він є місцем сил, прикладених не тільки до нього одного. Просто я хочу сказати, що не можна вивчати спортивне споживання, якщо можна так висловитися, незалежно від продуктового споживання або дозвілєвого споживання в цілому» [29, С.269]. У цьому зв'язку пропозицією виступає система спортивних практик, а в ролі попиту – спортивні здібності. «З боку пропозиції є простір видів спорту, що розуміються як програми спортивних практик, що характеризуються перш за все своїми технічними властивостями (зокрема, можливостями, а головним чином, неможливостями, пропонованими

цими практиками для вираження різних тілесних схильностей) [...]. З боку попиту ми маємо простір спортивних схильностей, які в якості одного з вимірів системи диспозицій (габітусу) характеризуються співвідносно і структурно також, як кореспондуючі з ними позиції, і чії специфічні особливості визначаються існуючим на даний момент станом пропозиції (яка бере участь у виробництві потреб, надаючи дієві можливості їх задоволення) і задоволенням пропозиції в попередньому стані» [8, С.27].

Спорт, на мікросоціологічному рівні визначається «символічний світ», що забезпечує обмін символами та жестами між індивідами (феноменологічний підхід Г.Ленк), що є культурою, створеною на природній основі, як сфера народження та взаємодії спортивних субкультур (символічний інтеракціонізм), як практика повсякденності (етнометодологічний підхід).

Феноменологічний підхід представлений Ленком зосереджений на тому, що «Символізм і символічна мова спорту стають суттєвими елементами повсякденного життя, взаємних відносин між сторонами, що змагаються, – окремими особами або групами. У зв'язку з цим спорт надає величезні можливості для самовиховання, самовдосконалення, самовизначення, виступає однією з важливих специфічних сфер самореалізації й самоствердження особистості» [21, С.40] Загалом, у мікросоціологічних підходах спорт аналізується у контексті створення певних «субкультур», як взаємодія та представлення між індивідами та групами в процесі спортивних практик. Важливою особливістю таких підходів (зокрема символічного інтеракціонізму) є те, що спорт розглядається не як система, а як процес, що містить в собі залученість (інтеракції, реакції, створення сенсів) індивіда. Так, феноменологічний підхід розглядає включеність індивіда у «світ» спорту через посередництво тіла та спортивних знарядь, що виступають як своєрідне продовження тіла. Також, розглядається взаємодія індивіда із простором та власне видом спорту у якому індивід бере участь [21, С.50]

Отже розуміння спорту присутнє основним домінуючим парадигмам соціології на різних рівнях: від цивілізаційного до рівня спортивних практик та

інтерацій. Основним елементом інтерпретації спорту у більшості парадигм є принципи гри та агональності, що з одного боку пояснюється ритуальною діяльністю, з іншого походженням спорту та спортивних мотивів. Варто зазначити, що у наведених концепціях відсутня однаковість щодо ролі спорту (Ортега-і-Гасет, наприклад надає спорту центрального і, навіть державотворчого значення, тоді як для Гейзінги – спорт є периферійним соціальним інститутом).

1.3 Спорт у фокусі галузевих соціологій та міждисциплінарних напрямків

Соціологія спорту, як галузева соціологічна теорія оформлюється на початку-середині ХХст. Інституціоналізація соціології спорту відбулася у 1964 із появою Міжнародного комітету з питань соціології спорт (International Committee for Sociology of Sport) в Женеві. Варто зазначити, що напрям соціології спорту, з одного боку виникає як теоретичний, а з іншого, як такий що слугує безпосередньо цілям розвитку спортивної освіти та спортивних практик (це стає точкою поєднання соціології спорту та наукового напрямку фізичного виховання). Соціологія фізичної культури формувалася і функціонує, з одного боку, як одна з частин наук про фізичну культуру і спорт, з іншого - як розділ соціологічного знання.

Соціологія спорту вивчає соціальний генезис, зміст, структуру, соціальну роль і соціальні функції фізичної культури і спорту як суспільного явища, закономірності їх функціонування та подальшого розвитку в сучасному суспільстві у взаємозв'язку з іншими соціальними інститутами (сім'я, освіта, виховання, політика, економіка та ін.), а також вплив фізичної культури і спорту на зміни в соціальній структурі суспільства і в цілому на суспільний прогрес [38].

Соціологія фізичної культури і спорту з'ясовує структуру, механізми і характер суспільних відносин і взаємодій в сфері фізичної культури і спорту,

розглядає і вивчає роль і місце фізичної культури і спорту в способі життя людей, а також соціальні взаємини людей в зв'язку з їх участю в фізкультурно-спортивній діяльності [16, С.280].

Спорт і фізична культура розглядаються в соціології спорту, як свідомі ігрова діяльність, що визначається внутрішніми та зовнішніми факторами розвитку індивіда і суспільства [45, С.22].

Для соціології спорту масовий спорт – складова спорту як явища і спортивної активності як такою. Фокусом цього дисциплінарного напрямку, у відношенні до масового спорту є масовий спорт та фізична культура як соціальні явища у соціальному, економічному, культурному, політичному, цивілізаційному контекстах, а також соціальні явища та взаємозв'язки, що виникають у масовому спорті та фізичній культурі.

Фізична культура та масовий спорт, розглядаються, також окремими інтердисциплінарними галузями знань, як от фізичне виховання. Фізичне виховання є науковою дисципліною, що систему фундаментальних знань, що визначають професійну діяльність в галузі фізичного виховання [45, С.26] Об'єктом вивчення теорії і методики фізичного виховання є процес фізичного виховання різних груп населення. Предметом — є загальні закономірності фізичного виховання як соціального явища. Предметом вивчення методик фізичного виховання є встановлення окремих закономірностей фізичного виховання й реалізація загальних закономірностей у педагогічному процесі, що має конкретну спрямованість. Теорія і методика фізичного виховання тісно зв'язана із загальною педагогікою, загальною й віковою психологією і вирішує спеціальні педагогічні проблеми, що знаходяться на їх стику [45, С.23]. Тобто, ця наукова дисципліна пропонує комплексний підхід до явища спорту (масового спорту), метою ж вивчення даних явищ є практичне застосування результатів досліджень у суміжних галузях задля здійснення педагогічного впливу на індивідів та групи населення.

Окрім того, спорт (і, зокрема масовий спорт) є об'єктом дослідження таких напрямків як соціологія дозвілля та соціологія рекреації.

Соціологія дозвілля - галузь соціології, що вивчає систему організації дозвілля та дозвільної діяльності як соціального інституту; соціальні проблеми взаємодії та відносин з системою інститутів культури, мистецтва, спорту, ЗМІ, освіти і соціальними службами.

Соціологія дозвілля, як галузева теорія фокусується на проблемі дослідження. Вивчення специфіки дозвільної діяльності вимагає визначення його структурних компонентів:

- типів і форм діяльності, їх моделей і функцій;
- діяльності керівника (художника, технолога і т.д.) і споживача, який засвоює зміст і форми дозвільної діяльності;
- якості діяльності - пізнавальної, репродуктивної, кретивно-творчої.- об'єктно-суб'єктних відносин в різних видах дозвільної діяльності;- синтетичного характеру дозвільної діяльності, в якій органічно злиті пізнавальний, ціннісно-орієнтаційний, комунікативний і творчий характер;- ціннісно-орієнтаційні оцінки, які в ігровій, виховній і соціально-перетворюючій діяльності змінюють свідомість і вдосконалюють людину [5, С.13].

Соціологія дозвілля спирається на теоретичний та методологічний апарат соціології спорту.

Теоретичний та методологічний «кут зору» соціології дозвілля на явище масового спорту та фізичної культури може розкритий через такі сторони предмету цього підходу:

- еволюція і особливості сучасного дозвілля (історична диференціація дозвільної діяльності та її втілення, в основі якої лежить закон узвишся потреб і виникнення все нових видів і форм діяльності),
- співвідношення дозвілля з працею, соціальною структурою, сім'єю, стадіями життєвого циклу, способами проживання (міського і сільського життя), а також ролі дозвілля в формуванні способу життя.

Соціологія дозвілля розглядає спорт (масовий спорт) як вид рекреативного дозвілля, як складову дозвілля індивідів та соціальних груп. Існує, також, окрема галузева теорія соціологія рекреації.

Відомий французький соціолог Дюмазедьє визначає дозвілля як певні заняття, які індивід здійснює з власної волі - відпочинок, розвага, самовдосконалення знань, підвищення своєї кваліфікації, участь у громадському житті - після того як він виконає свої професійні та громадські обов'язки [3].

Відповідно до думки вітчизняного соціолога А.С. Орлова, рекреація є однією з функцій дозвілля, вона завжди є діяльність, основа фізичної рекреації - рухова діяльність з використанням фізичних вправ [25, С.13]. На думку американського вченого Дж. Келлі, рекреація у сфері дозвілля завжди пов'язана з відновленням сил - фізичних і духовних, тобто їй повинна передувати якась діяльність, після якої необхідна рекреація [34, С.12].

Тобто, тоді як соціологія дозвілля вивчає феномен, структуру, характеристики дозвілля як такого, соціологія рекреації розглядає практики дозвілля у «системі координат» дихотомії праця-відпочинок. Соціологія дозвілля та рекреації розглядають спортивну активність як складову фізичної рекреації. Відповідні концептуальні «ракурси» накладаються і на розуміння спорту та, зокрема, масового спорту як об'єкту дослідження.

Також, спорт, фізична культура та рекреація населення та окремих індивідів є предметом дослідження низки психологічних, економічних, культурологічних теорій, медицини, охорони праці та безпеки життєдіяльності як наукових дисциплін, валеології та державного управління.

Таким чином, можна окреслити спортивні практики та фізичну культуру як інтердисциплінарні явища. В той же час, навіть у межах вивчення цих явищ з позицій однієї дисципліни, потрібно враховувати різноманіття теоретичних та галузевих підходів. В соціологічній парадигмі масовий спорт може бути розглянутий як вид споживання, ігрова діяльність, «поле взаємодії» соціальної структур та індивідів, «майданчик» для взаємодії соціальних груп (субкультур), повсякденна практика, вид символічного обміну, складова дозвілля тощо. Це визначає необхідність комплексного дослідження цього явища, та застосування широкого спектру теоретичних та методологічних підходів дослідження.

РОЗДІЛ 2. МАСОВИЙ СПОРТ ЯК СУСПІЛЬНЕ ЯВИЩЕ

2.1 Спортивні практики як соціальний та індивідуальний феномен.

Для розуміння спорту як індивідуальної практики дозвілля, масового спортивного руху, соціалізаційної практики, системи правил та етик, необхідно застосувати підхід, що дав би змогу здійснити перехід між індивідуальною та соціальною природою спорту, між його фізичними та культурними вимірами.

П'єр Бурдьє пропонує аналізувати спорт як простір відносин попиту і пропозиції, тобто схильностей та здібностей із набором існуючих спортивних практик. Набори спортивних практик є певними моделями (правилами, інститутами, фізичними об'єктами, програмами тілесних практик). Водночас, простір попиту представляє схильності до спортивних практик, що є одним із вимірів системи диспозицій (складової габітуса). За Бурдьє, властивості простору споживання визначаються простором пропозиції, тобто спортивних практик, так само як і створення «пропозиції» автор вважає результатом довгого становлення та взаємозв'язку між моделями практик та попитом, а отже і диспозиціями. Так, схильності до спортивних занять та індивідуальні диспозиції щодо спортивних занять, окремих видів спорту не існують поза контекстом наявності самих цих видів спорту, а також загальної суми, простору видів спорту. Таким чином, Бурдьє говорить про відношення двох гомологічних просторів. Водночас, цей зв'язок та цю структуру, що виникає як поле спорту, а надто частину її що стосується споживання – тобто пов'язана із диспозиціями та індивідуальними габітусами, неможливо розглядати поза контекстом споживання взагалі: «не можна вивчати спортивне споживання, якщо можна так висловитися, незалежно від продуктового споживання або дозвілєвого споживання в цілому» [29, С.257]. Надто ця теза видається актуальною у зв'язку із масовим спортом, тобто там, де він виступає непрофесійною діяльністю.

За Бурдьє, габітус – це ментальні і когнітивні структури, за допомогою яких люди діють у соціальному світі. Він є продуктом інтеріоризації соціального світу. «По суті справи, габітус можна вважати «інтерналізованими персоніфікованими соціальними структурами» [32, С.397] Габітус відображає об'єктивні позиції у класовій структурі, що можуть бути виражені у суб'єктивних диспозиціях. «Наявний в кожний конкретний час габітус створюється протягом колективної історії: «Габітус, продукт історії, породжує індивідуальні та колективні практики, і отже, саму історію, відповідно до породжених історією схем»» [32, С.397]. Водночас як габітус є вираженням соціальних позицій, поле – інша концепція автора, є «сіткою відношень» між цими позиціями.

Поле являє собою свого роду конкурентний ринок, де використовуються різні види капіталу (економічний, культурний, соціальний, символічний) [32, С.397]. Капітал же, як своєрідна «енергія соціальної фізики», визначає позиції індивіда у полі. Бурдьє виділяє такі види капіталу: економічний, культурний, соціальний, символічний. Обсяг капіталу визначає позиції індивіда в певному полі, а разом і габітус, що визначає диспозиції а також стратегії поведінки агента у певному полі.

Як відзначає російський дослідник Радаєв, одними із основоположних характеристик капіталу для розуміння різних його видів є те, що капітал – це завжди обмежений ресурс, а також, капітал є таким, що має здатність до накопичення. Окрім того, важливими властивостями капіталу у всіх його формах є ліквідність, самовідтворююча вартість, самозростаюча вартість (тобто можливість до виробництва додаткової вартості) та конвертованість – можливість переходу одних форм капіталу в інші [30, С.21]. Капітал, як пояснювальна концепція, присутній окрім вищезазначених, ще у таких формах: фізичний, людський, адміністративний та політичний. Кожному із типів капіталу присутня власна стратифікаційна система [30, С.22].

Капітал може існувати у таких трьох станах:

- інкорпорований

- об'єктивований
- інституціоналізований [30, С.22].

«Під інкорпорованим станом [embodied state] розуміється сукупність відносно стійко відтворюваних диспозицій і демонстрованих здібностей, якими наділений власник тієї чи іншої форми капіталу. Об'єктивований стан [objectified state] означає прийняття капіталом упредметнених форм, які доступні безпосередньому спостереженню і передачі в їх фізичній, предметній формі. Нарешті, інституціоналізований стан [institutionalized state] передбачає об'єктивовані форми визнання даного виду капіталу як ресурсу» [30, С.24]. Кожній з форм капіталу присутні особливі характеристики його станів.

Для аналізу спорту, спортивних практик та спортивного споживання доцільно розглянути такі форми капіталу як культурний та фізичний.

Культурний капітал за Бурдьє, існуючи в інкорпорованій формі передбачає втілення, перенесення в тілесні форми. Культурний капітал у такому вигляді передбачає певні зусилля самого агента. Цей вид капіталу набувається, він не може бути прямо і одноразово переданий іншому і передбачає зусилля щодо його здобуття. Ці зусилля виявляються, проте, не лише у формі часу (необхідного для набуття (втілення) певних навичок, знань, диспозицій, інтерналізація правил поведінки тощо), а й у формі зусиль, затрачених на набуття тих чи інших рис, тобто «Це інвестування - перш за все часу, але також і соціально вибудованої форми потягу, *libido sciendi*, з усіма пов'язаними з нею обмеженнями, самозреченням і самопожертвою» [9, С.71]. Культурний капітал, за Бурдьє [9, С.71]. не існує у вираженій (як приклад економічний капітал) формі, натомість, інкорпорований культурний капітал виражається як капітал символічний, реалізований через культурні компетенції. Капітал виступає як присвоєння продукту накопиченої праці в об'єктивованому стані «Відносини привласнення між агентом і об'єктивно наявними ресурсами (і, отже, прибутком, який вони виробляють) опосередковані відносинами конкуренції (об'єктивної і / або суб'єктивної) між даними агентом і іншими власниками капіталу, які претендують на ті ж блага.

У цих відносинах формується ситуація дефіциту, а через неї генерується соціальна цінність ресурсів. Структура поля, тобто, нерівний розподіл капіталу, визначає специфічні наслідки дії цього капіталу, а саме: привласнення прибутку і здатність нав'язувати закони функціонування даного поля, найбільш вигідні для капіталу і його відтворення» [9, С.72]. Об'єктивований культурний капітал є матеріальним виразом, матеріальними цінностями культури (наприклад, картини, пам'ятки, інструменти тощо). Він знаходиться у тісному зв'язку із економічним капіталом, оскільки може бути трансформований у нього швидко та безпосередньо. Хоча об'єктивований капітал і може виражатись у прямому володінні предметами культури та інструментами її творення «У своєму об'єктивованому стані культурний капітал демонструє всі якості автономного, взаємопов'язаного світу, який (хоча і є продуктом історичного дії) має власні закони, що перевершують волю окремих індивідів, і, отже (як це добре видно на прикладі мови), не може бути зведеним до того, що може привласнити будь-який агент або група агентів (тобто до культурного капіталу, інкорпоровані в окремому агенті або групі агентів)» [9, С.26].

Інституціоналізований вимір культурного капіталу виявляється у наданні певному культурному (інкорпорованому) капіталу інституційного визнання. У конвертації із економічним капіталом, ця форма культурного капіталу з одного боку знаходить вияв у вартості здобуття інституціоналізованого капіталу (наприклад, здобуття диплому про освіту), а з іншого боку - збільшує економічний капітал власників інституціоналізованого культурного капіталу.

Фізичний капітал, хоч і не належить до видів капіталу першопочатково виділених Бурдьє, деякими дослідниками [30, С.28]. розглядається окремо. Варто зазначити, що виокремлення такого виду капіталу дозволяє сформувати додаткові «точки огляду» щодо масового спорту, фізичної культури та рекреації. Отже, фізичний капітал «пов'язаний зі станом здоров'я, рівнем працездатності господарських агентів, а також їх зовнішніми фізичними даними, які можуть використовуватися для мобілізації інших видів ресурсів» [30, С.28].

Інкорпорований фізичний капітал є здатністю до праці. Об'єктивованою формою цього виду капіталу є фізичні і психічні характеристики, що із залученням додаткових інструментів (інших видів капіталу, матеріальних об'єктів) дають змогу реалізувати трудову діяльність. Інституціоналізований вияв цього капіталу виявляється у системі медичних довідок, що засвідчує визнання володінням певним обсягом фізичного капіталу. З одного боку, як стверджує Радаєв, фізичний капітал є виключним атрибутом індивіда, що забезпечується через біологічну передачу генетичних кодів. З іншого боку – фізичний капітал може бути переданий і набутий через систему фізичного виховання [30, С.28]

Масовий спорт та фізичну рекреацію як складові культурного капіталу можна розглядати у двох проявах: через розгляд спорту як складової фізичної культури та культури загалом, що знаходить вираз у культурному капіталі наряду з іншими складовими культури, та через місце масового спорту та фізичної рекреації у дозвіллі – як вияві більш широкого культурного споживання.

Траєкторії та стратегії діяльності індивіда, обумовлені його габітусом, породжують систему диспозицій. «Габітус, як система когнітивних та мотиваційних структур, є цариною кінцевих результатів – слідування процедур, вибір шляхів і наділених метою об'єктів» [2, С.53]. Габітус може включати безкінечну кількість варіантів, обмежену суспільно-економічними та історичними умовами. Важливим у цьому аспекті є втіленість відносин між структурою та індивідом через залученість квазі-тілесності, так званого практичного сенсу (*practical sense*) та практичних переконань (*practical belief*) – системи певних догм та переконань, що виявляються у співіснуванні поля та габітусу. Система втілених соціальних відносин, втіленого соціального статусу, виявляється через тілесність у габітусі: він значною мірою реалізується у певних тілесних та поведінково-тілесних проявах, тілесному досвіді, взаємодії тіла із символічно та соціально сконструйованим простором. Така модель фізичної діяльності, вписана у соціальну репрезентацію, передається прямо від

однієї практики до іншої, від однієї діяльності до іншої поза спектром свідомих дій.

Застосовуючи концепцію культурного капіталу до масового спорту можна визначити масовий спорт як частину фізичної культури суспільства, а отже і культурного капіталу. Так, власне вимір фізичної культури як культурного капіталу у інкорпорованому стані може бути репрезентований як компетенції стосовно того чи іншого виду спорту чи фізичної культури. Він може бути визначений вибором спортивної діяльності та спортивної активності. Заняття спортом, як бажання тримати своє тіло «у формі» відповідає певному рівню культурних компетенцій. Спортивна статура є однією із символічних складових статусу. Водночас, заняття фізичною культурою є частиною культурного споживання. «Транспонування» капіталів у таку форму – форму фізичних особливостей, перенесення їх у символічні особливості, відбувається через габітус. «Габітус безперервно породжує практичні метафори або, кажучи іншою мовою, переноси (серед яких перенесення рухових навичок є лише окремий приклад), а краще - систематичне транспонування, що вимагається особливими умовами втілення габітусу на практиці» [8, С.35]. «Практичним оператором» перетворення соціальної позиції, є смак. Смак виступає як система розрізнення що є систематичним вираженням класової позиції. Смак, як «розрізнення» та частина стилю життя реалізується через систему виборів, здійснювану групою чи індивідом. Ці вибори (преференції у стилі життя, споживанні) визначаються обсягом культурного та економічного капіталу. «Справжній принцип, що лежить в основі відмінностей, що спостерігаються в області споживання, як і за її межами, полягає в опозиції між смаком до розкоші (або до свободи) і смаком від потреби. Перший властивий індивідам, виступаючим продуктом матеріальних умов існування, що характеризуються дистанцією від сфери необхідності, свободами, або як іноді кажуть, зручностями, які дає володіння капіталом. Другий - вже одним фактом пристосування - висловлює потреби, плодом яких він є» [8, С.37].

Отже, можна говорити, що фізична культура у формі інкорпорованого культурного капіталу виражається у занятті спортом як таким та виборі тих чи інших видів масового спорту та фізичної рекреації. Відштовхуючись від наведеної вище дихотомії зручності і потреби, більшість видів фізичної культури та фізичної рекреації тяжіють до полюсу зручності. Фізична активність не відноситься до першочергових, життєво необхідних потреб, а вимагає наявності певного економічного, культурного та людського* капіталу у формі грошових та часових ресурсів. Окрім того, потреба та фізичні ресурси щодо фізичної рекреативної діяльності можуть варіюватись у сторону зменшення від працівників не мануальної до мануальної (фізичної) праці. Тобто з огляду фізичних потреб – це марна трата енергії. Спортивна статура є атрибутом привілейованих класів. Заняття масовим спортом (персональні фізичні вправи, або ж участь у групових аматорських спортивних іграх тощо), потребує також певної компетентності (що виявляє один із проявів інкорпорованого культурного капіталу). Цими компетентностями можуть бути знання правил та етики гри, володіння знаннями та навиками щодо індивідуальних тренувань (розуміння анатомічних властивостей організму для побудови правильної програми індивідуальних тренувань). Нарешті, інкорпорований капітал – фізична культура конвертується у економічний капітал (тобто відбувається зворотня конвертація, від економічного до культурного в аспекті фізичної культури), через споживання послуг організацій, що надають послуги з фізичного виховання та використання простору тренувань, послуг тренерів.

Фізична культура як об'єктивована форма культурного капіталу проявляється у об'єктах спорту та фізичної культури, а саме спортивному обладнанні, спеціально обладнаних спортивних просторах, специфічних для певного виду спорту чи тренувань спортивних об'єктах. Як об'єктивована форма капіталу він, з одного боку легко конвертований у економічний, а з іншого боку – не є економічним капіталом, бо зводиться до володіння об'єктами масового спорту індивіда або групи. Об'єктивований капітал

фізичної культури представлений інструментами щодо здобуття цього виду капіталу в інкорпорованій формі.

Інституціоналізований капітал фізичної культури масового спорту, що являє собою визнання інкорпорованого капіталу, представлений, передусім, втіленими на рівні певних освітніх рівнів складовими оцінювання фізичної компетентності. Крім того, у якості такої форми капіталу фізичної культури виступають знаки визнання участі у спортивних заходах, відзнаки щодо участі у аматорських змаганнях, ними також можуть виступати формальні ознаки належності до певних інституцій або спільнот (абонемент спортивного клубу тощо). Проте для цієї форми капіталу чи не більшу значимість представляють неформальні символічні ознаки визнання: відповідність фізичної форми, статури ознакам «спортивності» - візуальним канонам.

Фізична культура та спорт чинять також безпосередній вплив на фізичний капітал у всіх його виявах, починаючи від збільшення фізичного потенціалу щодо праці і закінчуючи збільшенням об'єктивних показників життєдіяльності, що можуть, в свою чергу бути зафіксованими в інституціоналізованій його формі.

В. Радаєв наводить наступні параметри для культурного та фізичного капіталів (табл. 2.1). За цими параметрами фізична культура може бути представлена наступним чином:

Таблиця 2.1 Параметри для культурного та фізичного капіталів за

В.Радаєвим

	Культурний капітал	Капітал фізичної культури	Фізичний капітал
Інкорпорований стан	Практичне знання. Навики соціалізації	Практичне знання у сфері ФК	Здатність до праці
Об'єктивований стан	Впізнавані знаки, символи	Інструменти ФК	Фізичні та психічні якості
Інституціональний стан	Статусні групи	Статусні групи, символічне визнання	Медичні заключення
Стратифікаційні системи	Культурно-нормативна	Культурно-нормативна	Фізико-генетична

Способи передачі	Виховання	Виховання, освіта	Генетика
Способи вимірювання	Рівень престижу, середовище і термін соціалізації	Фізичні показники здоров'я, візуальна відповідність канону «спортивності»	Рівень здоров'я і працездатності

«Наприклад, Всесвіт спортивних заходів та розваг представляє себе кожному новому учаснику як набір готових рішень, об'єктивних цілком запроваджених можливостей, традицій, цінностей, обладнання, символів, які отримують їх соціальну значущість із системи, яку вони складають, і яка виражає частку своїх властивостей в кожному моменті історії» [1, С.129].

Як частина способу життя масовий спорт як вибір та вибори усередині системи масового спорту можуть бути викликані як об'єктивними так і суб'єктивними факторами. Позаяк Бурдьє визначає залежність індивідуального вибору «життєвих стратегій», стилю життя, практик тощо від соціальної позиції (тобто у загальному, залежність диспозиції від позиції), він не визнає суцільної детермінації.

Різні види капіталу, за Бурдьє є ресурсом, що наявний та може бути реалізований для визначення соціальної позиції індивіда у контексті полів – мереж об'єктивних відносин між позиціями. Структуру поля представляють різновиди капіталу, що можуть сприяти розподілу позицій в межах поля. [7, С.24].

Крім того, полю присутній особливий «вмотивовуючий» принцип, що породжує боротьбу між позиціями – *Illusio*. «Кожне поле має на увазі і виробляє свою особливу форму *Illusio*, тобто, залученості в гру [*au sens d'investissement dans le jeu*]. *Illusio* виводить агентів зі стану байдужості і спонукає до приведення в дію тих розрізень, які істотні з точки зору логіки поля, до розпізнавання того, що важливо (те, що «мене стосується», *interest*, на противагу тому, що «все одно », байдуже, *in-different*) з точки зору фундаментального закону поля» [7, С.24].

Кожне поле, нав'язуючи особливу форму регуляції практик, пропонує агентам легітимну форму досягнення їх бажань через *Illusio*, представляючи відношення між об'єктивними можливостями – позиціями та диспозиціями як почуттям гри [7, С.24]. *Illusio* – є колективним, воно є продуктом і метою гри водночас. Поле зазнає постійних змін дистанцій між позиціями та зміни «гравців» у полі. За Бурдьє «Історія поля - продукт боротьби між «держателями» і «претендентами»» [7, С.24]. П. Бурдьє пропонує трирівневий аналіз поля: аналіз позиції поля по відношенню до поля влади аналіз структури та особливостей функціонування поля, структури відношень позицій та індивідів аналіз становлення габітусів, позицій та диспозицій агентів [7, С.24].

Поле масового спорту як поле культурного виробництва займає політично та економічно підпорядковану позицію [7, С.24] За автономністю стосовно вищезазначених полів, поле масового спорту та фізичної рекреації послуговується як гетерономним (привілейована позиція у даному полі осіб, що володіють більшою сумою капіталів) так і автономним (фізична активність заради фізичної рекреації та фізичного розвитку). Гетерономний принцип ієрархізації цього поля полягає у зв'язку із іншими полями культурного виробництва, що пов'язано із спортивною активністю та фізичною досконалістю як складовими ширших форм статусів у культурному полі.

Автономний принцип, натомість, може бути представлений як фізична активність заради фізичної активності, тобто фізичного вдосконалення як покращення об'єктивних показників здоров'я та самопочуття.

У термінах суб-полів, можна визначити «елітарне» поле, як автономію «фізичного заради фізичного» вдосконалення, масове суб-поле може виявлятися у інтенціях за допомогою капіталу фізичної культури частково замінити інші форми культурного (і не лише) капіталу.

Вхід у поле масового спорту є простим, межі поля не є високоінституціоналізованими. Тобто до певних спортивних та фізкультурних практик доступ мають всі без виключення. З огляду на інституціоналізацію цієї сфери, можна навіть сказати, що включення у поле фізичної культури та

масового спорту є обов'язковим і примусовим (тому що фізичне виховання є обов'язковою дисципліною, що вивчається в рамках шкільної освіти, а отже за обов'язковістю і доступністю шкільної освіти стоїть, відповідно фізичне виховання як складова загального поля фізичної культури).

Щодо відношень позицій та відношень індивідів чітке і двостороннє розрізнення відсутнє. Наприклад ранковою пробіжкою та фітнес-вправами можуть займатися представники з різним обсягом культурного та економічного капіталу – хоча, у цьому випадку відрізнятиметься контекст цих спортивних практик, тоді як яхтинг чи, наприклад, гольф не є доступним для масової аудиторії.

Поле має свою територіальну визначеність, проте не обмежується нею. Територіальна визначеність виявляється у наявності спеціальних місць споживання спортивних послуг (спортивні майданчики, стадіони, доступні для широкого загалу, спортивні та тренажерні клуби та зали), проте простір не є визначальним для цього поля, адже спортивні практики не є обмеженими конкретними місцями.

Позиції індивідів в полі детермінуються значною мірою стартовим фізичним капіталом (біологічними властивостями організму), а також культурним та економічним капіталом.

Відношення між позиціями у цьому полі може бути детерміновано обсягом капіталів: економічного, культурного, фізичного, та виокремленого капіталу фізичної культури.

Plusio притаманне полю масового спорту має двоїсту природу: з одного боку – для видів спорту, що передбачають змагальність (наприклад, масові аматорські ігри в футбол, волейбол тощо, неформальні та формальні – інституціоналізовані аматорські змагання (наприклад, міжуніверситетські, корпоративні, аматорські турніри, аматорські марафони тощо). У цьому вимірі поле та його структура набуває подібності щодо поля професійного спорту. З іншого ж боку, боротьба у полі ведеться за різновид культурного капіталу та за фізичний капітал (та водночас символічний), у вигляді вдосконалення фізичних

та психічних якостей, що виражаються у матеріальних біологічних перетвореннях. Виробництвом цінності, а власне й *illusio* у цьому випадку виступає поле виробництва, поле масового спорту, бо з одного боку, агенти в полі здійснюють матеріальні перетворення біологічних властивостей, а з іншого – поле виробляє символічну цінність фізичних якостей та властивостей.

«Коллективна віра в гру (*illusio*) і в сакральну цінність того, що розігрується, є одночасно і необхідною умовою і продуктом гри; вона лежить в основі влади «освячення», дозволяючи «освяченим» художникам перетворювати, дивом підписи, певні продукти в сакральні об'єкти» [7, С.27]. Таким у масовому спорті може виступати «освячення» представниками носіїв великого обсягу інших видів капіталу (наприклад: лідери думок галузі культури, представники професійного спорту або ж аматори, що досягли високого обсягу капіталу фізичної культури).

Загалом автономія поля є низькою (зміна позицій в цьому полі залежна від зміни структури інших полів культурного виробництва).

Гомологія між полем пропозиції (масовим спортом) та полем споживання (влади) виявляється у виробництві спортивних практик для домінуючих груп та економічно підпорядкованих.

За Бурдьє, «з точки зору логіки споживання, культурні практики і соціальні застосування культури, які спостерігаються в певний історичний момент, є результатом зустрічі двох історій:

- історії полів виробництва, що володіють своїми власними, внутрішніми, законами зміни,
- історії соціального простору в його сукупності, яке, за допомогою властивостей, закладених в деякій позиції, і, особливо, за допомогою соціального обумовлення, пов'язаного з конкретними матеріальними умовами існування і конкретним рангом в соціальній структурі, визначає смаки» [7, С.29].

Поле виробництва формується унаслідок масовізації певних професійних видів спорту та видів фізичної активності, водночас масовізації та

«спортивізації» певних медичних видів активності, релігійно-езотеричних практик (наприклад, йога) та інших культурних практик.

Щодо соціального простору як визначника масового спорту мова може йти про виключність представників нижчих класів з масового спорту після досягнення певного інституційного рівня визнання навичок (оцінки за дисципліну «фізичне виховання» в документі про освіту), або ж зайняття осіб із низьким рівнем життя видами спорту, що не передбачають застосування значного обсягу об'єктів масового спорту (обладнання, тренажери, тощо). Водночас, зайняття масовим спортом притаманні особам, що займають вищі щаблі соціальної стратифікації, та особам, що мають вищий рівень культурного капіталу. Так, наприклад особа, що отримала вищу освіту апріорі володіє більшими ресурсами фізичної культури через те, що фізичне виховання переважно включене до курсу вищої освіти. Проте, із розрізнення між вищими класами та економічно пригніченими витікають різні можливості вибору серед загального простору видів спорту.

З одного боку, види масового спорту формують простір можливостей, доступних для одних суспільно-економічних позицій і недоступних для інших, з іншого – диспозиції, представлені габітусами формують вибір видів масового спорту та фізичної рекреації залежно від диспозицій, вписаних у «стилі життя». Так, це наприклад кількість вільного часу, перевага спорту над іншими видами дозвілля, «схильності» до того чи іншого виду спорту, рівень залученості до фізичної активності, мотиви занять.

Взаємодія об'єктивних соціальних умов та індивідуальних диспозицій, що представляють систему життєвих стилів, репрезентується через соціальні практики.

Бурдьє, як один із піонерів дослідження соціальних практик, розуміє практику як взаємодію габітусу і поля, тобто практика = габітус + поле [1, С.156].

«Соціальні практики як здатність соціальних суб'єктів перевіряти свої поведінкові акти на відповідність сформованим уявленням про навколишню

дійсність. Ці практики визначають напрям думок і поведінки відповідно до індикаторів доступного і недоступного, того, що «для нас» і «не для нас», тим самим змушуючи соціальних суб'єктів пристосовуватися до сьогодення та майбуття. Соціальною практикою можна вважати як цілеспрямовані дії індивідів по перетворенню соціального світу, так і щоденні, звичні вчинки, які не потребують пояснення і часто здаються зовнішньому спостерігачеві позбавленими сенсу або ж нелогічними» [49, С.280].

Спорт по відношенню до соціальних практик виступає як такий собі «ready-made choise», що містить власну систему готових правил, етик, обмежень, у той час як фізична рекреація та заняття фізичною культурою представляють дещо більший простір для варіювання через особистий компонент – компонент диспозицій та стилю життя.

Одним із «вимірів» практик та вибору того чи іншого виду спорту є його символічні риси, наприклад теніс і гольф уявляються аристократичними а, наприклад, петанк – притаманним низькому смаку робітничого класу [1, С.130]. Різними є також і очікування, бажані вигоди від того чи іншого виду спорту та фізичної активності. Ці очікування різняться від класових позицій. Це, до прикладу може бути підтримання тону м'язів, оздоровлення, досягнення відповідності стандартів краси тощо. Розрізнення також відбувається за досвідом у тому чи іншому виді спорту. Крім того, значення має застосування того чи іншого обладнання, екіпірування, одягу. Крім того, як зазначає Бурдье [1, С.145], підставою розрізнення може виступати вік: деякі (більш масові) види спорту більш асоційовані з молоддю, тоді як більш закриті й елітарні – зі старшим населенням.

«Все, здається, вказує на те, що турбота про культивування тіла з'являється у своїй початковій формі, тобто як культ здоров'я, часто пов'язаний з аскетичним піднесенням тверезості та керованої дієти, у середніх класах (молодші керівники, медичні послуги, і особливо школярі, і особливо серед жінок у сильно фемінізованих категоріях)» [1, С.143].

Практики та очікування від спорту значною мірою також пов'язані із сприйняттям себе, що спричиняється до орієнтованих на зовнішність спортивних практик. У той же час, орієнтовані на здоров'я практики за Бурдье також мають відношення до вищих та середніх класів, а за рахунок можливості здійснювати ці практики на самоті, автор відносить їх до аскетичного етосу – що репрезентує класову позицію, що передбачає високий культурний капітал поряд із відносно низьким економічним.

2.2 Масовий спорт, рекреація, фітнес у житті молоді..

Молодь – диференційована соціальна група, яка набуває рис соціальної спільноти та має специфічні соціальні, культурні, психологічні й інші особливості, у тому числі й способу життя, перебуває у процесі соціалізації, має свій соціальний вік і відповідно до потреб часу має бути творцем або зачинателем нової соціальної та культурної реальності [15 С.231].

Потреба розглядати явища масового спорту, фізичної культури, фітнесу та рекреації для соціально-демографічної категорії молоді як особливої категорії, визначається характеристиками цієї соціальної групи. Зокрема, це стосується характеристики практик дозвілля.

На думку В. Й. Белецької, дозвілля молоді істотно відрізняється від дозвілля інших вікових груп через її специфічні духовні та фізичні потреби, властиві їй соціально-психологічні особливості:

1. Дозвілля молоді, меншою мірою, ідеологізоване, комерціалізоване, ніж інші сфери, піддається регулюванню, що відповідає потребам суспільства, зацікавленого у всебічно розвинутій особистості молодої людини.

2. Дозвілля молоді не обмежується чіткими рамками щодо видів зайнятості, поведінки, найбільшою мірою здатне швидко реагувати на потреби, що змінюються, і відповідати бажанням, що виникають, у молодого покоління [42, С.123].

3. Дозвілля молоді характеризується: підвищеною емоційністю; фізичною рухливістю; динамічною зміною настроїв; інтелектуальною сприйнятливістю; насиченістю інформацією; пошуковою активністю; розважальністю; можливістю творчості й пізнання нового [42, С.123].

Молоді, як соціальній категорії, притаманні особливі риси споживання спортивних послуг, ціннісні орієнтації та мотивація до занять фізичною активністю, характеристика спортивних практик, їх місце у бюджетах часу, вибір видів спортивної активності.

Перш за все, варто визначити вікові рамки соціально-демографічної категорії молодь. Слід зазначити, що тут існує декілька підходів до визначення верхньої вікової межі категорії молодь. За визначенням ООН, віком 15-24 роки. Законодавством України від 14 до 35 років [17].

Однією із важливих характеристик молоді є активний процес соціалізації.

Соціалізація молоді в сучасному суспільстві має стихійний і неорганізований характер. Молодь піддається різноманітним суперечливим впливам, не має чітких рольових моделей, що перешкоджає виробленню стійкої і певної ідентичності, як особистісної, так і колективної. Саме специфіка соціалізаційного процесу в сучасних суспільствах зумовлює залученість багатьох молодих людей в різні девіантні і кримінальні співтовариства, оскільки ці спільноти дають молодим людям так необхідні їм почуття приналежності, почуття власної значущості, відчуття товариства. Молодь, особливо підлітки, в більшій мірі, ніж дорослі люди, стикаються з проблемою структурування часу – іншими словами, проблемою того, чим зайняти дозвілля. І пошук вирішення цієї проблеми також нерідко приводить молодь і підлітків в кримінальну та девіантне середовище. Існує теорія соціальних обрuchів (social bond theory), запропонована Тревисом Хіршем. Відповідно до цієї теорії, чим більшою мірою молода людина залучена в соціально схвалювані види діяльності, тим менша ймовірність, що він стане практикувати девіантні форми поведінки. Залученість в позитивні види діяльності створює як би захисну середу для молодої людини, запобігаючи збоїв в процесі його соціалізації.

Спорт представляє собою ефективний «соціальний обруч», особливо для молодих людей. Заняття спортом можуть задовольнити багато соціальних і фізичних потреб молоді людини [36].

На думку дослідниці соціології спорту, фізичної культури та фізичного виховання Л.І.Лубишевої ступінь ефективності соціалізації за допомогою спортивної діяльності багато в чому залежить від того, наскільки цінності спорту як соціального інституту збігаються з суспільно значущими цінностями, що розділяються і окремими індивідами, що представляють, в тому числі, молодь як особливу соціально-демографічну групу [37].

Отже спорт для молоді набуває особливих характеристик (що пов'язані із статусом та особливостями цієї соціальної групи) та виконує ряд особливих значимих для цієї категорії соціалізаційних функцій.

2.3 Стан фізичної підготовленості та залученості до спорту серед української молоді

Важливим аспектом аналізу стану фізичної культури та масового спорту в Україні є, власне, рівень фізичної підготовленості – де-факто фізичної культури та «капіталу фізичної культури» молоді країни. Це визначає стан, потенціал та перспективні напрямки розвитку фізичної культури та «спорту для всіх» в Україні. Стан фізичної культури у інкорпорованому вигляді капіталу фізичної культури, може бути підданий формальній процедурі вимірювання, що у свою чергу, переводить його до інституціоналізованої форми капіталу (наявності відповідності певним нормативним вимогам). В Україні, згідно з постановою Кабінету міністрів України від 9 грудня 2015 р. № 1045, починаючи з 2017 року, проводиться щорічне оцінювання фізичної підготовленості населення України. Виконання особами різної статі та віку комплексу тестів і нормативів для визначення рівня їх фізичної підготовленості [28].

Пропоновані нормативи передбачають присвоєння нормативних балів за показниками визначеними для кожної вікової категорії від 10 до 70 років з таких видів фізичної активності:

- Рівномірний біг (залежно від вікової категорії вимірюється подолана дистанція або час)
- Підтягування на перекладині / стрибок у довжину з місця
- Згинання і розгинання рук в упорі лежачи
- Швидкий біг на короткі дистанції (до 100м.)
- Човниковий біг
- Нахил тулуба в положенні сидячи

Також, додатково враховується показник індексу маси тіла.

Фізичні параметри нормативів визначаються окремо для осіб жіночої та чоловічої статі.

Подолання нормативу фіксується за шкалою від 2 до 5ти, де 5 – найкращий результат, 2 – найгірший.

Оцінювання, проведене в 2017 році проводилось у закладах освіти (середньої, вищої, військової та спеціалізованої, що передбачає особливі умови підготовки), військовослужбовців та громадян у інших організаціях. «Підсумкова оцінка рівня фізичної підготовленості учасників віком від 10 до 20 років складається за сумою набраних балів, одержаних за виконання 5 видів тестів на вибір. Підсумкова оцінка рівня фізичної підготовленості учасників віком від 21 до 70 років складається за сумою набраних балів, одержаних за виконання 5 видів тестів на вибір та додаткових балів за ІМТ. [...] За результатами тестування оцінювання проводиться за чотирма рівнями фізичної підготовленості: високий, достатній, середній, низький» [28].

За даними зведеного звіту про результати проведення щорічного оцінювання фізичної підготовленості населення України, близько 26% тестованих з усіх категорій мають високий рівень фізичної підготовки, 36% - достатній, 29% - середній та 10% - низький. Варто зазначити, що існують

статистично значущі (на рівні 95%) відмінності між значенням загального показника та показників для груп студентської та учнівської молоді.

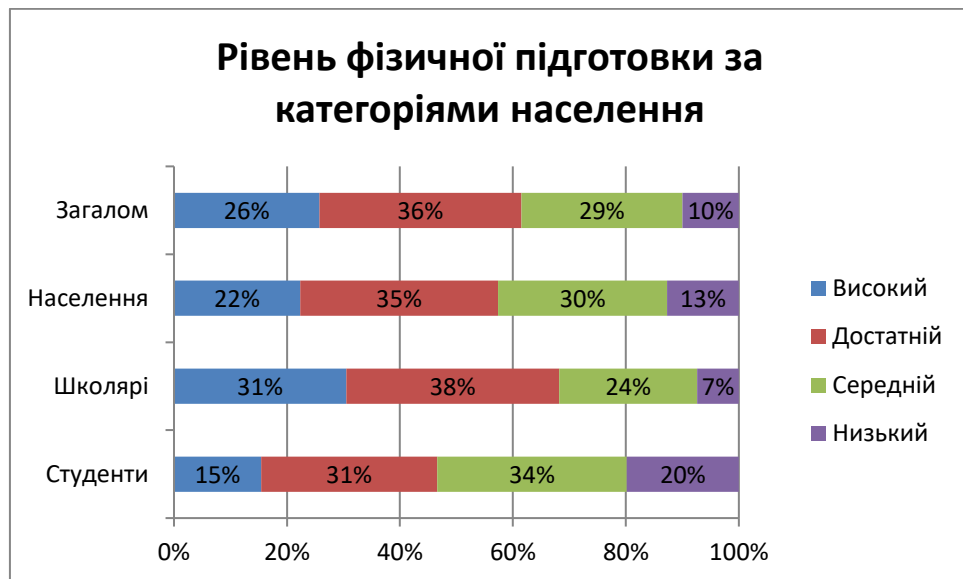

Рис 2.1. Рівень фізичної підготовки за категоріями населення

Саме серед студентів можна спостерігати більшу кількість осіб із низьким рівнем фізичної підготовки та найменшу серед представлених категорій кількість осіб, що мають високий рівень фізичної підготовки. Варто зазначити, що значимі відмінності існують й між групою студентів та населення (тобто, різнорідної за віком групи осіб, що не належить до груп студентів, школярів, слухачів військових навчальних закладів та військовослужбовців). Міністерство молоді та спорту пояснює низький показник фізичної підготовки серед студентської молоді тим, що це «зумовлено стрімким скороченням годин на навчальну дисципліну "Фізичне виховання" та визначення її як єдиної в Україні з усіх навчальних дисциплін у закладах вищої освіти позакредитної дисципліни, яка поступово стримує розвиток спортивної роботи зі студентською молоддю.»

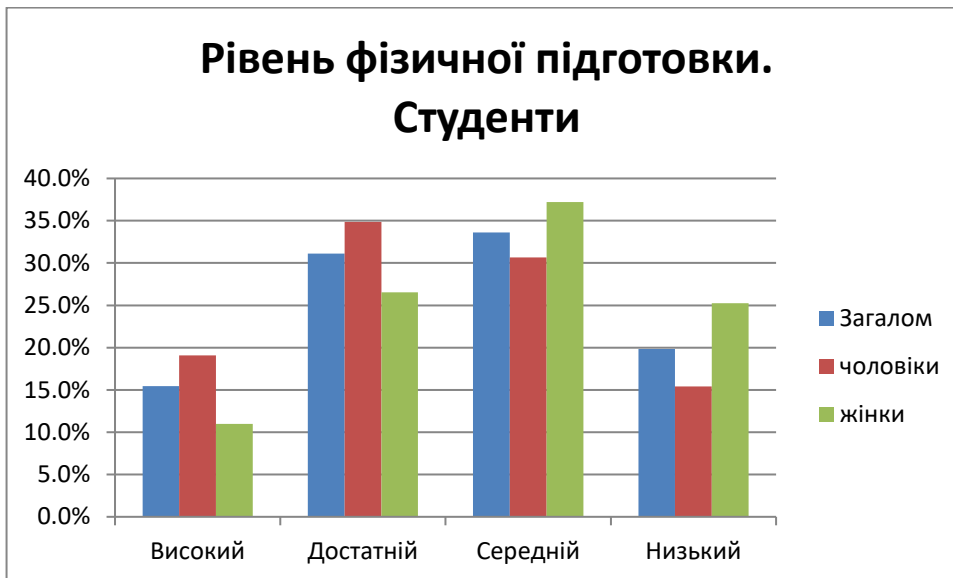

Рис 2.2. Рівень фізичної підготовки, гендерний розподіл

Окрім того, існують статистично значущі відмінності у рівні фізичної підготовки за гендерною ознакою. Серед студентської молоді спостерігається нижчий рівень фізичної підготовки у жінок ніж у чоловіків. Проте, слід зазначити, що такі відмінності спостерігаються і сумарно для всіх категорій і для категорії «населення». Попри відсутність у звіті про результати оцінювання фізичної підготовки населення України даних окремо по категорії молоді, результати дослідження студентської молоді також можуть певною мірою відображати тенденції, що відбуваються серед молоді загалом.

Попри це, можна говорити про доволі високий інтерес молоді до спорту та спортивних заходів. Так, за дослідженням «Молодь України 2017» проведеним під егідою Міністерства молоді та спорту України [51, С.48], 11,8% молодих людей надають перевагу проведенню вільного часу на спортивних майданчиках, спортивних залах та стадіонах, що є четвертою за частотою альтернативою після проведення часу вдома (69,8), в гостях (56,5) та на подвір'ї(47,2). Також 35% молоді потенційно зацікавлені у відвідуванні спортивних заходів. За , дослідженням «Молодь України 2015», 24% молодих людей займаються спортом, фітнесом, йогою, щоб бути здоровими, 19% - роблять зарядку та фізичні вправи та ще 15% бігають. « 68% опитаних зазначили, протягом останніх 12 місяців хоча б один раз займалися спортом

(різними видами рухової активності) у вільний час. Ще 26% опитаних представників української молоді зазначили, що жодного разу впродовж останніх 12 місяців спортом/руховою активністю у вільний час не займалися.»[24 с.50]. При чому, у 70% випадків це були самостійні заняття спортом, 24% – платні спортивні клуби і секції, трохи рідше – неформальні групи без плати за послуги та інші форми занять. За даними цього ж дослідження «75% української молоді вважають, що в Україні є або скоріше є, ніж нема необхідні умови для реалізації права на спортивні заняття (заняття різними видами рухової активності)» [24, С.50]

Отже, стан фізичної підготовки української молоді (зокрема студентської) є дещо гіршим ніж у інших категорій населення. Попри це, доволі значний відсоток молоді займається фізичними тренуваннями. Переважно це самостійні заняття чи заняття у платних секціях.

2.4 Динаміка явищ, пов'язаних із масовим спортом в умовах соціальних змін в українському суспільстві

Процеси інформатизації, технологізації, розвитку інфраструктури місцевості та зміна структури зайнятості на користь нефізичної праці, сприяють розвитку гіпокінезії - недостатньої рухової активності, що спричиняє негативний вплив на стан здоров'я індивідів та соціальних груп. «Гіпокінезія сьогодні становить одну з важливих соціальних проблем. Наростання в світі обмеження рухливості суперечить самій біологічній природі людини, порушуючи функціонування різних систем організму, знижуючи працездатність і погіршуючи стан здоров'я. Обмеження рухової активності у поєднанні зі стресовими ситуаціями призводить до розвитку цілого комплексу психосоматичних розладів у людини. «Застійні» нереалізовані в рухову активність емоції надають руйнівний вплив на багато систем організму. Гіпокінезія, згідно з рішенням ВООЗ, розглядається як чинник ризику серцево-судинних захворювань, нервової системи, прискорення процесів фізіологічного старіння» [12, С.453].

Варто зазначити, що спорту його історичній генезі, був присутній поділ на професійний та любительський спорт. Водночас, становище професійного та любительського відгалужень спортивної діяльності не було тотожним. Акцент (зокрема суспільна візія акценту) у професійному спорті на культивування фізичних характеристик з одного боку потребував суспільного визнання досягнень, а з іншого боку - визнавався таким, що акцентує виключно фізичні характеристики (являє собою різновид фізичної праці). Любительський же спорт, на початку свого становлення був нерозривно пов'язаний із класовою структурою суспільства і був доступним лише представникам панівних класів. Це спричинило появу низки нових явищ у трансформаціях спорту як інституту та виду активності. Перш за все, як зазначають дослідники, це було створення нових видів спортивної активності на межі професійного спорту та театрального, танцювального мистецтва. Засновниками цих напрямків стали Дельсарт, Далькроз, Дункан. Другим фактором став розвиток аматорських спортивних організацій, що протиставляли себе за класовою ознакою (тобто, поширення спортивних практик як практик дозвілля на непанівні класи). “Кубертен (П'єр де Курбетен, французький спортивний та громадський діяч, ініціатор відновлення Олімпійських ігор в 1896, голова міжнародного олімпійського комітету 1896-1916, 1919-1925) звернувся в 1919 р. до членів МОК із словами: "Спорт колись був проведенням часу багатих молодих нероб, ось вже тридцять років він приносить задоволення дітям буржуа в їх вільний час. Прийшла пора, щоб діти пролетарів теж бачили радість фізичної підготовки"” [39]. У цей самий період виникає критика спорту Т. Вебленом як “Звичайні, характерні заняття дозвільного класу в цій зрілої фазі його історичного розвитку є майже такими ж за формою, як і в його ранню пору. Цими заняттями є управління, війни, спорт і розваги і відправлення обрядів благочестя [...] Ці заняття носять характер хижацького, а не продуктивної промислу. [...] Підставою пристрасті до спорту є архаїчний духовний склад - володіння хижацькою схильністю до суперництва з порівняно високими потенційними можливостями. Сильна схильність до авантюрного подвигу і до

заподіяння шкоди особливо яскраво виражена в тих заняттях, які в розмовній практиці носять особливу назву - захоплення спортом” [11, С.124].

У той же час створюється дискурс “буржуазного” та ”пролетарського” спорту. Останній не мав на меті досягнення результатів та змагальництво, а мав місце як оздоровча діяльність. У СРСР масовий спорт набув значної популярності як вислід “культурної революції”, Водночас, масовий спорт набув популярності й у західних, капіталістичних країнах як “демократичний масовий спорт”. Заразом, відбувається “одержавлення” сфери масового спорту через створення інституцій з управління та розвитку спортивної активності населення. Розквіт масового спорту датують 50-60рр. ХХ ст., згодом, досягши цієї своєрідної “точки екстремуму” нарастають кризові тенденції як у професійному, так і у масовому спорті.

Виникає критика спорту, зокрема з боку франкфуртської школи. “Т.Адорно пропонував розглядати спорт як ідеологічне явище, а саме як ідеологію масової культури. На його думку, спорт подібно до поп-музики є формою псевдоактивності, для якої потрібна ідеологія, звернена не до свідомості, а лише до психічного, емоційного. За Адорно функція спорту, як і поп-музики, полягає в тому, що вони дресирують людину несвідомими умовними рефлексами. Адорно протиставляє їм камерну музику і старий англійський джентльменський спорт” [39] Хвиля критики спорту розгорнулася і як наслідок його комерціалізації.

“Досвід розвинених капіталістичних держав світу свідчить про значущість масового спорту та спорту для всіх (терміни «масовий спорт» і «спорт для всіх» в даний час використовуються в багатьох зарубіжних країнах як синоніми), в той же час організація і управління масовим спортом, його фінансування в даних країнах здійснюється по-різному. Якщо для США, наприклад, характерна відсутність прямої підтримки спорту з державного бюджету і фізкультурно-спортивний рух тут в значній мірі фінансується приватним сектором, що стимулюється великою кількістю податкових пільг і преференцій, то в країнах Західної Європи, навпаки, має місце змішане

фінансування масового спорту з переважанням коштів з державного бюджету. Залучення громадян різних вікових груп і, в тому числі, молоді в розвинених капіталістичних державах Заходу здійснюється переважно через систему спортивних клубів, що діють як самостійно, так і в структурі фізкультурно-спортивних організацій, що передбачає розвиток комерційного сектора фізичної культури і масового спорту [37].

Необхідно відзначити, що європейській системі організації функціонування масового спорту при всіх її безперечних перевагах притаманні і деякі недоліки. Так, сучасні західні дослідники Б. Ванройзель і М. Такс, проаналізувавши підсумки розвитку «спорту для всіх» в країнах Європейського Союзу протягом декількох останніх десятиліть, прийшли до наступних висновків: з одного боку, за даними вказаних дослідників, завдяки спорту для всіх збільшилось число тих, хто займається спортом, однак, з іншого боку, серед них відносно невелика частка молоді і людей похилого віку. Незважаючи на підтримку масового спорту з боку спортивних організацій, включаючи клуби та федерації, в цілому вона, на думку Б. Ванройзеля і М. Такса, є досить слабкою. Поряд із зазначеними недоліками, системі організації масового спорту в європейських країнах притаманні і інші негативні риси: як і раніше неоднаковими тут, незважаючи на демократизацію спорту, залишаються можливості для участі в спортивному русі представників різних соціально-демографічних груп, етнічних і інших меншин, досить пригніченими почуваються місцеві традиційні види спорту і народні ігри. Крім цього, масовий спорт і його законодавча база стають все більш залежними від економіки розглянутих країн [37].

У той же час, у країнах колишнього СРСР після розпаду радянської системи спорту, рекреації та охорони здоров'я постало питання реформування/підтримання на плаву/пошуку альтернатив старій системі.

Наразі, масовий спорт інституційно існує у двох вимірах: з одного боку як напрям державної політики, що стосується залучення населення до різних видів фізичної активності та фізичної рекреації, та забезпечується системою

державних інституцій, установ, закладів, що реалізують державну політику у цьому напрямку. З іншого боку, масовий спорт існує також у комерційному вигляді, що являє собою ринок спортивних послуг та включає спортивні клуби, фітнес-центри, секції із певних видів спорту, що діють на комерційній основі, інститут особистого (приватного) тренерства, спортивні та оздоровчі проекти та програми тощо. На державному рівні в Україні з 2003 року створена система фізкультурно-оздоровчих закладів та Всеукраїнського центру фізичного здоров'я населення «Спорт для всіх». «Центри фізичного здоров'я населення "Спорт для всіх" (далі - центр) є закладами фізичної культури і спорту, які здійснюють діяльність шляхом залучення різних груп населення, зокрема соціально незахищених, до занять фізичною культурою» [27]. Це заклади, що здійснюють діяльність із популяризації та залучення населення до масового спорту з метою «створення сприятливих умов для реалізації права громадян на заняття фізичною культурою; задоволення потреб населення у фізкультурно-оздоровчих і фізкультурно-спортивних послугах за місцем проживання та відпочинку; пропаганди ведення здорового способу життя та впровадження відповідних принципів та ідеалів. [27]. В Україні станом на 2016 рік налічується 202 таких центри, 1 з яких всеукраїнський, інші – місцевих рівнів.

Щодо комерційного сектору масового спорту, фізичної культури та фізичної рекреації, він представлений ринком організацій, що надають відповідні послуги у сфері фізичної культури. За даними Pro-Consulting, «В Україні всього 10% жителів користуються фітнес-послугами, в той час як в країнах Європи кількість досягає 25%, а в США – 40 [35].

Фахівці цього ж аналітичного центру зазначають, що ринок спортивних послуг в Україні зазнав значного спаду під час кризових явищ в українській економіці 2014 року і, наразі, перебуває на стадії відновлення, проте, наразі докризових показників ще не досягнуто. «Обсяг ринку фітнес-послуг в Україні в минулому році склав всього \$ 156,8 млн, що в 4,3 рази менше докризових показників. Так, обсяг ринку станом на кінець 2012 року оцінювався в \$ 675 млн. При цьому, за словами експертів компанії Pro-Consulting, його потенційна

ємність залишається на рівні \$ 2 млрд. Тобто відкладений попит на послугу як і раніше величезний. Основними гравцями на ринку як і раніше залишаються мережі фітнес-центрів середнього цінового сегмента. Найчисленніші мережі - FitCurves (більше 150 залів в 36 містах), SportLife (50 спортклубів по всій Україні), «Малібу» (21 клуб), «Атлетико» (20 спортклубів). Є і мережі подрібніше, від 3 до 8 клубів - «Спортленд», MyFit, InterFit, «Планета Фітнес», «Спортклуб Дії», FitnessLife, «Вертикаль», «Домінант». Річний абонемент на відвідування таких клубів обійдеться від 1500 (Атлетико) до 8000 грн (Sportlife) в залежності від класу обраного залу і його розташування» [35].

Отже трансформації масового спорту в його історичному розвитку прямо залежать від суспільно-економічних, політичних та культурних умов життя суспільства. Не зважаючи на це. масовий (любительський, непрофесійний, «джентельменський») спорт існував на всіх етапах розвитку суспільства. Наразі основними суб'єктами залучення до масового спорту, здійснення діяльності із популяризації масової фізичної активності та фізичного виховання є інституції державного та приватного (комерційного сектору).

РОЗДІЛ 3. СОЦІОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАКТИК МАСОВОГО СПОРТУ У ЖИТТІ МОЛОДІ

3.1 Програма соціологічного дослідження: «Практики масового спорту у житті молоді»

Проблема: Брак фізичної активності (гіпокінезія) негативно впливає на стан здоров'я індивідів і, як наслідок цілих соціальних категорій. Важливою є залучення до спорту молоді - найбільш соціально та економічно активної категорії населення. Попри те, що саме здоров'я молодого покоління є запорукою здоров'я Українського суспільства, залучення молоді до спортивних практик та практик фізичної культури є досить низькою. Одним із важливих завдань держави є створення такої системи масового спорту або ж спорту для всіх, яка б сприяла якомога більшому залученню молоді, не лише на етапі формальної освіти, а й як елемента дозвілля. Спорт та фізична рекреація в системі дозвілля пов'язані із простором персональних стилів споживання та диспозицій, що виявляються у різних позиціях в соціальному просторі. Водночас ці особливості спортивних практик не можуть бути однозначно редуковані ані до соціальної позиції ані до особливостей того чи іншого виду спортивної активності. Саме тому, дослідницька проблема полягає у визначенні характеристик поля взаємодії інституційної системи спорту (видів спорту, інститутів масового спорту) та диспозицій молоді, що виявляється у просторі спортивних практик.

Мета: визначити основні характеристики спортивних практик та практик фізичної культури молоді.

Завдання:

- визначити місце спортивних практик у житті та дозвіллі молодих людей;
- визначити основні види фізичної активності, що їй надається перевага та причини вибору;

- визначити взаємозв'язок соціальних позицій молоді із вибором спортивних практик;
- визначити основні риси спортивної активності та фізичної культури молоді: залученість, індивідуальність-колективність спортивних практик, мотиви занять спортом.

Об'єкт: молодь (18-35 років) міста Києва

Предмет: спортивні практики та характеристики споживання спортивних послуг.

Інтерпретація понять

Молодь – диференційована соціальна група, яка набуває рис соціальної спільноти та має специфічні соціальні, культурні, психологічні й інші особливості, у тому числі й способу життя, перебуває у процесі соціалізації, має свій соціальний вік і відповідно до потреб часу має бути творцем або зачинателем нової соціальної та культурної реальності [15, С.231].

Спортивні практики – дії агентів щодо здійснення фізичної активності та фізичної рекреації у просторі видів масового спорту та фізичної культури
 Фізичні тренування – фізична активність щодо підвищення фізичних властивостей та якостей організму.

Фізичне виховання - вид виховання, специфічним змістом якого є навчання рухам, розвиток рухових здібностей, оволодіння спеціальними фізкультурними знаннями і формування усвідомленої потреби в фізкультурних заняттях.

Фізична культура - вид культури людини і суспільства. Це діяльність і соціально значущі результати по створенню фізичної готовності людей до життя; це, з одного боку, специфічний прогрес, а з іншого, - результат людської діяльності, а також засіб і спосіб фізичної досконалості [43].

Операціоналізація понять:

Спортивні практики можуть бути розглянуті через :

1. Види фізичної активності (суб'єктивні символічні характеристики):

1.1. Суб'єктивне сприйняття «класової належності» виду спорту та фізичної культури

1.2. Співставлення видів спорту із одними чи іншими соціальними прошарками

1.3. Характеристика видів спорту притаманних тому чи іншому соціальному прошарку

1.4. Суб'єктивне сприйняття «гендерної належності» виду спорту та фізичної культури

1.5. Співставлення видів спорту із одними чи іншими гендерними ролями

1.6. Характеристика видів спорту притаманних тій чи іншій гендерній ролі

2. Диспозиції щодо фізичної активності

2.1. Присутність спорту, фізичної рекреації та фізичних тренувань в способі життя

2.2. Час, який приділяється на заняття спортом та заняття кожним окремим видом фізичних тренувань

2.3. Мотиви щодо заняття спортом загалом та за кожним видом фізичних тренувань

2.4. Визначення важливості спорту та фізичних тренувань для себе

2.5. Характеристика власного оточення щодо відношення до спорту

2.6. Зв'язок спортивних практик та фізичного виховання, отриманого в освітніх закладах

2.7. Бар'єри щодо залученості до спорту загалом та до окремих фізичних тренувань

Гіпотези:

1. Спортивні практики займають у житті молоді периферійну роль

2. Мотивами вибору спортивних занять є короткостроковий результат (коригування зовнішності), молодь надає перевагу індивідуальним тренуванням (або видам спорту чи тренуванням, що не передбачають сталості груп, у яких

займаються цією фізичною активністю) через бажання мобільності та бачення спорту як суто індивідуальної практики

3. Вибір видів фізичної активності залежить від обсягу культурного та економічного капіталу

4. Молодь витрачає на заняття спортом невелику кількість часу, проте вважає цю частину значимою. Залученість та інтенсивність спортивних занять є значною.

5. Основними мотивами виступають «орієнтовані назовні»: тобто зміна зовнішності, соціальний престиж

Методика:

Для визначення мотивів та суб'єктивних характеристик – метод напівструктурованого глибинного інтерв'ю із використанням проєктивних методик.

3.2 Аналіз масового спорту у житті молоді за результатами соціологічного дослідження

Загальна кількість опитаних – 6 осіб, віком від 21 до 27 років, проживають у м. Києві. Четверо респондентів – жінки, двоє – чоловіки. Троє з опитаних на даний момент регулярно займаються спортом чи фізичними тренуваннями. Інші на даний момент спортом не займаються.

Опитування проходило у формі напівструктурованого поглибленого інтерв'ю. Респондентам було поставлено питання у таких блоках: загальне ставлення до спорту та його місце в житті, мотивація щодо спортивних практик та суб'єктивне сприйняття видів спорту та фізичних тренувань. Перші два блоки відповідають «простору попиту» на спорт та види спорту, тобто це позиції та диспозиції індивідів щодо спортивних занять, також ці розділи демонструють ставлення до проміжної ланки між простором «попиту» та «пропозиції» - спортивних практик. Третій блок пов'язаний із суб'єктивним сприйняттям простору пропозиції – тобто видів спорту та їх місця у «полі»

взаємодії попиту та пропозиції. У третьому блоці також, застосовано проєктивну методику, спрямовану на картографування простору пропозиції видів спорту за соціальними позиціями агентів.

1. Загальне ставлення до спорту та його місце у житті:

Серед тих, хто займається спортом досвід спортивних занять варіювався від 2-х місяців до 17-ти років. Всі інформанти окрім одного (навіть ті, що не займаються спортом у даний час) мали попередній досвід спортивних занять. Види спорту, якими займаються опитані: тренування у тренажерному залі, спортивні танці, легка атлетика, TRX (різновид групових силових занять). Для тих, хто спортивними заняттями займається, спорт був відзначений як першочергова або ж одна з першочергових речей. Щодо місця спорту у житті тих хто займається спортом, можна виділити такі позиції:

- Спорт займає важливе місце серед захоплень і у повсякденному житті:

«что касается увлечений, то на данном этапе это, наверное, единственное увлечение, на которое я могу выделить время ...[...] ... Ну, у меня будет в приоритете, конечно же пойти в университет на те пары, которые мне неинтересны или пойти в спортзал. Так же и незапланированными встречами. Если я планирую встречу с человеком, я уже заранее знаю, когда у меня тренировка и скорее подстрою встречу под тренировку чем пропущу.»

- Спорт важливий як захоплення, але у повсякденних справах займає периферійне місце:

«Одна з першочергових. Я так вважаю, я намагаюся до цього прийти...[...] ...Ну, якщо мої повсякденні справи – це піти на роботу, там.. щось.. не знаю, поробити свою якусь роботу, сходити, там, з кимось зустрітися, то вже другорядну. »

Разом із тим, із проаналізованого матеріалу, не можна сказати, що місце спорту у житті залежить від рухливості/нерухливості інших захоплень респондента: серед інших притаманних видів дозвілля називали читання,

роботу за комп'ютером, відвідування лекцій, так і піші прогулянки, подорожі, катання на велосипеді (не велоспорт).

2. Мотивація щодо спортивних практик

Інформантам, які займаються спортом, задавалось питання про причини (їх мотивацію) щодо занять спортом, тим, хто не займається спортом – задавали питання щодо причин, за якими вони спортом не займаються.

Серед причин, за якими займаються спортом відзначили:

- Користь для здоров'я
- Аспекти, пов'язані із зовнішністю («фігура»)

Аспект користі для здоров'я був розкритий як у загальних термінах: *«Це покращує здоров'я, зміцнює організм»*, так і більш специфічна: покращення самопочуття *«Коли я регулярно займаюсь і не пропускаю заняття, то в мене.. просто я почувуюсь прекрасно, в мене не болить голова, в мене чиста свідомість, я готова творити»*, позбавлення від стресу.

Ті, хто не займається спортом пояснили це:

- браком вільного часу/загальною занятістю
- браком коштів
- лінню/відсутністю сили волі до занять

Щодо мотивації до конкретних видів спорту та надання переваги конкретним видам фізичних занять, називали такі причини:

- загальний характер тренувань: індивідуальні/групові/з тренером або без – тобто особистий комфорт щодо тієї чи іншої форми проведення занять

Крім критерію форми проведення занять: заняття з тренером/ в групі/ індивідуальні заняття, був також зазначений чинник загальної атмосфери/стану в спортивному залі *«... тому що мені подобаються модні зальчики, де все новеньке, де все типу таке дуже няшне»*

- наявність особистих успіхів (схильностей до цього виду спорту) *«Тому що вона (*легка атлетика) мені дуже подобалась, у мене це получалось.»*

Для розуміння ролі «значимого іншого» - як особистості-ретранслятора соціальних норм [19, С.72] та референтної групи, а саме, «групи належності»,

що стає нормотворчою для індивіда, у становленні диспозицій у відношенні до спортивних занять, було поставлено питання про те, чи займається спортом найближче оточення інформанта та який вплив справляє його(її) оточення на власні заняття спортом.

Хоча з одних позицій, заняття спортом виступає як свого роду емансипативна практика *«Что касается занятий спортом, нет, я собственно сама на себя влияю, сама это выбрала»*, вплив або потенційний вплив оточення на заняття спортом та мотивацію до даних занять, все ж можна виділити як значний. Всі, хто займається спортом на даний момент відмітили вплив інших на власні практики заняття спортом: *«разве что мой парень, так как он занимается тоже спортом меня в этом мотивирует»*

«Оточення [Моє найближче оточення, те, з яким я живу] мені нагадує лишній раз, що коли ти займаєшся спортом - це краще для твого здоров'я»

Водночас, можна виокремити й інший характер впливу, пов'язаний із змагальністю та досягненням: *«Вплив мотивуючий... ну можливо. Можливо якщо в когось краще щось получается, то це буде мотивацією. Якщо гірше – це також мотивація, тому що намагаєшся не повторювати тих помилок. »*

Серед осіб, які не займаються спортом, важливо відмітити готовність до зміни своєї позиції за умови перетворень у найближчому оточенні:

«Оточення впливає. Мабуть якби всі були такими гарними спортсменами то мабуть би і я рано чи пізно спробувала б. »

«Если, возможно, большее количество людей занималось бы, то возможно к этому приобщился бы и я. »

Окрім цього, респондентам було поставлено питання про вплив інституціоналізованих загальнообов'язкових практик, тобто загальнообов'язкових занять в рамках навчального процесу в закладах освіти на власне ставлення та практики зайняття спортом.

Щодо цього питання можна виокремити три позиції:

- позитивний, або ж радше нейтрально-позитивний, оскільки ця позиція була окреслена в загальних висловлюваннях *«Ну да. Какую-то пользу я из этого извлек. »*

- відсутність будь-якого впливу на ставлення до занять спортом
- радше негативний вплив *«Скоріше заняття фізкультурою вплинули на мій інтерес до спорту. Тепер мені взагалі не цікаво. ... Тому що вони були унілі і трошки дурні. Це було схоже скоріш на знуцання чим на якісь корисні речі для твого здоров'я. »*

Це свідчить про те, що заняття спортом та фізичною культурою у закладах освіти для інформантів не були ефективними щодо сприяння інтересу до спортивних занять.

Серед факторів, які можуть сприяти зайняттям спортом у респондентів:

- Достатня кількість вільного часу
- Достатня кількість коштів / ціни на спортивні послуги
- Наявність підтримки аматорського спорту від державних або недержавних організацій
- Бажання підвищити самооцінку

Загалом, серед чинників, що можуть стимулювати до занять, переважно чинники зовнішнього характеру, пов'язані із індивідуальними особливостями (графік, матеріальне становище тощо), проте, прослідковується і лінія більш масштабних чинників, таких як фінансова підтримка на державному рівні або на рівні комерційних організацій та вартість спортивних послуг.

Ці самі чинники діють у зворотному напрямку як бар'єри щодо занять спортом. Так, за відповідями можна виокремити наступні перешкоди:

- Нестача вільного часу
- Нестача коштів
- Відсутність підтримки аматорського спорту (необхідність самофінансування аматорських команд)
- Відсутність стимулів зі сторони оточення

- Чинники пов'язані із роботою: перепрацювання, відсутність занять в спортзалі як частини «соціального пакету» на робочому місці

- Лінь

Чинники, що на думку інформантів примушують інших людей займатись спортом відрізняються від тих, які були названі стосовно особистої мотивації.

Так, ті, хто займається спортом та фізичними тренуваннями зазначили, що інші цікавляться спортом через:

- Підвищення самооцінки (позбавлення від комплексів)

- Жага досягнень

- Індивідуальний чи колективний приклад (слідування прикладу значимих осіб чи груп).

- Бажання покращити зовнішній вигляд

- Бажання бути здоровими та мати гарне самопочуття

- Досягнення соціального статусу та соціальне й символічне значення спорту: *«бажання бігати марафони і писати про це в соцсетях, який я крутий. Або бігати марафони і допомагати іншим людям коли це якась благодійна ініціатива.»*

На думку ж тих, хто спортом не займається, причиною, за якою інші займаються спортом є:

- Соціальні мережі

- Соціальний престиж *«більшість людей роблять це напоказ»*

- Тенденції масової культури *«Типу зараз це модно. Дуже багато людей.. культ...»*

- Бажання до самовдосконалення

- Піклування про себе (здоров'я)

Отже сприйняття масового спорту як соціального явища (заняття спортом абстрактного «іншого»), відрізняється серед тих, хто практикує фізичні тренування та серед тих хто не практикує. І хоча роль спорту як практики здорового способу життя – покращення здоров'я присутня серед уявлень обох груп, ті, хто спортом не займається визначили мотиви занять спортом як більш

демонстративні, тоді як серед тих, хто займається спортом виокремлені мотиви є більш спрямованими на індивідуальність людини. При цьому, серед обох груп (крім мотиву пов'язаного зі здоров'ям), присутнє визнання соціальної природи мотивації до спортивних практик.

3. Суб'єктивне сприйняття видів спорту та фізичних тренувань

Для аналізу простору видів спорту (його суб'єктивної репрезентації) у вимірі позицій видів спорту у просторі видів спорту, за позиціями носіїв цих видів спорту у соціальному просторі, передусім, було поставлено питання про наявність зв'язку між соціальними характеристиками (соціальним положенням) особи та видами спорту, що нею обираються.

Основною характеристикою, за якою можлива різниця у обранні видів спорту став матеріальний статус (обсяг економічного капіталу). Основними критеріями такого розрізнення називали дороговизну спорту (необхідного екіпірування, обладнання) та рідкісність такого спорту (що, власне впливає з його дороговизни). Передусім, серед відповідей інформантів можна виокремити «фіксацію» видів спорту «для обраних» (елітарний спорт) та видів спорту для масової аудиторії.

«люди з іншим рівнем достатку відповідно, вони, можливо, цікавляться іншими речами, те, що мені доступно іншим.»

«Ну якщо це не гольф якийсь, в який можуть грати тільки обрані»

«Вот аристократы скорее играли бы в гольф или там скачками занимались бы. Люди из низших сословий занимаются более популярными более массовыми видами спорта. Более популярными: футбол, баскетбол, и так далее.»

«Мені здається, чим багатша людина тем більше извращенный какой-то спорт. Ну він там вибирає гольф чи типу такого.»

Водночас, відзначили, що не елітарними видами спорту займаються особи, що знаходяться у доволі широкому спектрі соціальних позицій:

«... ну, різне населення і думаю і топ-менеджери і менеджери і баріста, там з кофейні ходять в один «Спортлайф». Ну, по суті так і є.»

Окрім того, було поставлене питання про наявність гендерних відмінностей та обмежень щодо вибору виду спорту. Всі інформанти відповіли на це запитання негативно – розподілу на «чоловічі» та «жіночі» види спорту на їх думку, немає. З одного боку, проте існує стереотипне уявлення в суспільстві:

«Ну, с точки зрения , вообще, большинства людей – да, с моей точки зрения – нет. То есть, люди считают, что для парня более характерно ходить в зал. Ну и что, я например хожу в зал и чувствую себя абсолютно комфортно, мне это нравится больше чем, допустим, женский фитнес. А девушки больше предпочитают групповые занятия или танцы.»

«Та ні... Хз. Як на мою думку – ні, як в суспільстві – певно що щось є. На мою думку, ні, немає. »

А з іншого – наведені приклади «нетипових» практик:

«На мою думку і жінки тягають залізо і чоловіки ходять на шейпінг і це ок абсолютно»

«, ну, наприклад, якщо жінка буде займатись, наприклад, важкою атлетикою»

«Я, наприклад, хотіла би займатися боротьбою там або боксом, не дивлячись на те, що я жіночої статі.»

«Ну, с другой стороны, действительно очень много хороших танцоров парней и, возможно, многим как раз мешает в этом раскрыться вот это давление общества, что не мужской вид спорта. Так же, допустим с пилоном. Сейчас появилось очень много крутых действительно танцоров на пилоне парней. Возможно с первого взгляда это выглядит странно, потому что, ну учитывая, что большинство людей пилон ассоциирует со стриптизом, это выглядит странно в исполнении парня, но я абсолютно не считаю это чем-то странным или неуместным, потому что если человек это делает действительно круто и профессионально, то пол здесь играет второстепенную роль. »

У дослідженні було застосовано проєктивну методику, метою якої стало розуміння сприйняття видів спорту у просторі соціальних позицій, тобто так зване картографування простору видів спорту в залежності від соціальних позицій, на яких знаходяться особи, що займаються цими видами спорту. «Координатною сіткою» цього простору було обрано обсяг економічного та культурного капіталів, якими володіє агент того чи іншого масового виду спорту. Респондентам запропоновано розташувати 20 найбільш популярних видів спорту (за версією TAFISA – Міжнародна організація спорту для всіх) [31], а також перелік видів спорту з реєстру видів спорту України як додатковий список, за ознаками культурного та економічного рівнів осіб, залучених до таких видів спорту. Тобто у системі координат культурного та економічного капіталів. «Нульовою точкою» цієї системи координат є серединне (нейтральне) положення щодо обсягу економічного та культурного капіталів.

Запропонована інформантам система координат (Додаток А) містила чотири квадранти, відповідно до соціальних позицій агентів, що практикують той чи інший вид спорту:

II Культурний капітал + Економічний капітал -	I Культурний капітал + Економічний капітал +
III Культурний капітал - Економічний капітал -	IV Культурний капітал - Економічний капітал +

Тобто, відносно даної системи координат можуть бути виокремлені чотири своєрідні кластери:

I – Агенти з високим рівнем достатку та із високим культурним рівнем (рівень освіти, навичок та компетентностей – набутих рис, що підвищують позицію особи в культурному полі) – тобто свого роду представники високоосвіченої еліти.

II – Агенти з високим культурним рівнем але із низьким рівнем достатку – до них можна віднести представників творчої інтелігенції, академічної спільноти тощо

III – Агенти із низьким рівнем культурної компетенції та низьким рівнем достатку – сюди можна віднести представників нижчого та робітничого класу із невисоким рівнем освіти

IV – Агенти із низьким рівнем культурних компетенцій, проте із вищим рівнем достатку – до цієї групи умовно можна віднести представників професій, що приносять відносно високий рівень доходу, проте представники яких не мають того культурного рівня, що дозволяє їх віднести до групи I. Окрім того, це представники так званої «нової економічної еліти», що сформувалась на теренах пострадянського простору.

Насиченість кожного квадранта:

Було підраховано середню кількість видів спорту, що були віднесені до кожного із зазначених квадрантів, що дає змогу зрозуміти загальне розуміння «спортивності» тих чи інших соціальних груп, тобто варіантів вибору видів спорту для зазначеного соціального статусу.

II 3 види спорту	I 11 видів спорту	Культ. капітал + загалом: 14 видів спорту
III 4 види спорту	IV 2 види спорту	Культ. капітал - загалом: 6 видів спорту
Ек. капітал - загалом: 7 видів спорту	Ек. капітал + загалом: 13 видів спорту	Всього 20 видів спорту

Найбільша варіативність можливостей щодо видів спорту може бути прослідковано у першому квадранті – тобто осіб, з високим як економічним так і культурним рівнем. Перевага домінування економічного ресурсу суголосна із тезами, отриманими в результаті інтерв'ювання, щодо необхідності затрат на зайняття спортом взагалі. Проте, високою є і варіативність видів спорту у залежності від культурних позицій, що дозволяє говорити про масовий спорт та фізичну культуру як про капітал культурний. Зайняття масовим спортом та

фізичними тренуваннями, а надто заняття окремими видами спорту, будучи різновидом культурного ресурсу потребують певного культурного підґрунтя.

Види спорту за кожним квадрантом:

При аналізі усіх видів спорту, що потрапили до кожного квадранта вказаної системи координат, за кількістю розміщень їх у кожному секторі простору можна виділити види спорту з умовно стійкими позиціями – кількість виборів яких значно більша у певному секторі, умовно-універсальні види спорту – їх відносили до всіх квадрантів та інші види спорту, що присутні в одному і більше секторах, проте не займають у них «стійких» позицій.

До видів спорту, що мають відносно стійкі позиції у I-му квадранті можна віднести:

Теніс, Альпінізм, Гольф, Екстремальні види спорту, Автомобільний спорт – на думку інформантів, ці види спорту потребують значних затрат та високого рівня культурної компетентності. Ці види спорту потребують дорогого обладнання та доступу до специфічних місць, де можуть бути здійснювані (наприклад: тенісні корти, майданчики для гольфу тощо)

До видів спорту, що мають відносно стійкі позиції у II-му квадранті можна віднести:

Спортивні танці та національні види спорту – ці види спорту можуть бути характерними для осіб високого культурного рівня, проте із невеликим достатком. Характерно, що ці види спорту потребують додаткових естетичних компетенцій – танці, або ж знання історико-культурного контексту – національні види спорту

До видів спорту, що мають відносно стійкі позиції у III-му квадранті можна віднести:

Баскетбол, футбол, настільний теніс – наймасовіші види спорту, що можуть бути здійснювані у широкому спектрі місць публічного простору. Проте, такі види спорту також потребують певного обладнання та просторів для здійснення.

До видів спорту, що мають відносно стійкі позиції у IV-му квадранті можна віднести:

Лижний спорт та настільний теніс – масові, проте на відміну від попередньої категорії лижний спорт потребує більших затрат коштів.

«Універсальними» видами спорту та фізичних тренувань стали йога та плавання. Вони присутні у кожному квадранті простору спортивних стилів. Тобто, на думку інформантів їх можна назвати відносно статусно-незалежними видами фізичних тренувань, однаково характерними для кожної з категорій.

Окрім розташування на системі координат соціального простору певного переліку видів спорту, інформантам було запропоновано розташувати на цій системі координат себе та своє оточення (з аналізу інтерв'ю вище можемо констатувати, що оточення має вплив на інтерес та заняття спортом).

Таким чином, простір видів спорту перетворюється у свого роду годологічний простір [8, С.26] у якому особисте положення та спрямованості можна співставити із простором видів спорту, співставивши їх просторові позиції.

Серед учасників дослідження, що займаються спортом, квадрант до якого вони віднесли себе та своє найближче оточення співпадає із квадрантом, до якого вони віднесли вид спорту, що ним займаються. Серед осіб, що не займаються спортом та фізичними тренуваннями може бути використане визначення найменшої дистанції між Я та видом спорту для підбору суб'єктивно-оптимальних пропозицій видів масового спорту та фізичних тренувань.

Отже, за результатами проаналізованих інтерв'ю можна констатувати важливість спорту як захоплення та хобі серед молоді. Спорт, займаючи одне із центральних місць серед захоплень молодих людей, які ним займаються, подеколи стає чинником впливу на інші сторони життя *«Коли я ходила в зал, він займав перше місце. ЗОЖ. Я не знаю, мені дуже подобалось»*, *«И изначально я занималась спортом чтоб есть, скажем так, без ущерба фигуре. Сейчас я наоборот пытаюсь как-то урегулировать свое питание более-менее, учитывая*

все свои пристрастия, чтобы не нарушать и их и, собственно записалась даже на небольшой фитнес-марафон, который поможет мне немножко урегулировать мою любовь к еде.» Проте з браком часу на дозвілля, спорт «скочується» на периферійне місце, якщо і зовсім не зникає із життя. Отже гіпотеза 1 підтверджується частково. Мотивація щодо занять спортом взагалі є як зовнішньою «коригування зовнішнього вигляду» - тобто відповідність деякому соціальному конструкту, та внутрішньою – відчуття здоров'я, що в сукупності може становити як короткотривалий так і довготривалий результат. Одними із важливих мотивів вибору конкретного виду фізичних тренувань є дихотомія індивідуальне/групове заняття, проте характерних особливостей молодіжного спорту у цьому виборі не виявлено. Отже, гіпотеза 2 підтверджується частково. Особисті мотиви опитаних молодих людей відрізняються від тих мотивів, які вони вбачають у інших, хто займається спортом. При цьому, існує різниця у ставленні до мотивів «інших» у тих, хто займається спортом і тих, хто наразі не займається. Найближче ж оточення може суттєво впливати на ставлення до спорту та заняття спортом, тобто спорт не є такою собі емансипативною практикою, а значною мірою залежить від референтної групи належності. Інформанти зафіксували залежності між соціальними позиціями та простором видів спорту, у просторі залежності видів спорту від культурних та економічних позицій суб'єктів, що його обирають, виокремились відносно стійкі та універсальні позиції для кожного сектору соціального простору.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

У даній магістерській дисертації, метою якої було визначити та типологізувати характеристики соціальних практик спорту, фізичної культури, фітнесу, рекреації; особливості індивідуального досвіду споживання спортивних, рекреаційних та фітнес-послуг сучасною молоддю, було досягнуто наступних результатів.

Розглянуто співвідношення основних категорій «фізична культура», «спорт», «масовий спорт», «фізичне виховання», «фізична рекреація». Фізична культура є складовою загальної культури особистості і суспільства і представляє собою сукупність матеріальних і духовних цінностей, що створюються і використовуються для фізичного вдосконалення людей. Спорт, наряду із фізичним вихованням та фізичною рекреацією є частиною фізичної культури і, у свою чергу поділяється на спорт вищих досягнень (професійний спорт) та масовий (любительський) спорт. Різницею між спортом та іншими практиками фізичної культури є присутність елемента агональності у його практиках, що є важливою складовою у трактуванні спорту у соціологічній думці. Так, основними трактуваннями природи спорту є: спорт як рудиментарний хижацький інстинкт (Веблен), як потенційний простір для політизації (Кьох), позакультурний процес (Гейзінга), практика вивільнення енергії протиставлена праці (Ортега-і-Гассет), діяльність, що має з одного боку конфліктну, а з іншого – інтегруючу природу (Люшен), символічний конфлікт (Гульденпфеннінг), практика віддзеркалення соціальних змін (Еліас), символічний обмін та взаємодія (Ленк). Також розглянуто «кути огляду» галузевої соціології, а саме: соціології дозвілля, соціології спорту, соціології рекреації, що постулює непрофесійний спорт як свідому ігрову діяльність, вид проведення вільного часу та нетрудову діяльність.

Для аналізу масового спорту нами було обрано підхід П. Бурдьє, що виходить із розуміння спортивних практик як взаємодії простору видів спорту

та простору індивідуальних схильностей. Підхід Бурдьє до аналізу спорту викладений у роботі «Програма для соціології спорту» і передбачає структурування простору видів спорту. Також, у другому розділі було застосовано концепцію капіталів для аналізу масового спорту. Було запропоновано розглядати «капітал фізичної культури» як похідну культурного капіталу, що визначає компетенції культури проте у співвідношенні із фізичним капіталом. У інкорпорованому, об'єктивованому та інституціалізованому стані, капітал фізичної культури виступає як компетентності у галузі фізичних тренувань/спорту, спортивне знаряддя, формальне визнання фізичної компетентності. Крім того, було розглянуто масовий спорт у контексті стилів споживання та соціальних практик: залученість, види спортивних практик (що виступають як готові варіанти вибору) варіюються від соціальних позицій та диспозицій індивіда, відображених через габітус, як структуровану структуру, що структурує у свою чергу простір виборів через «смаки». Крім того, здійснена спроба проаналізувати масовий спорт у фокусі іншого концепту Бурдьє – концепту поля, що являє собою структурований простір позицій та наявності певної «мети» та принципу змагальності.

Відносно молоді масовий спорт виконує окрім дозвілєвої функції, рекреаційної та функції фізичного вдосконалення ще й соціалізаційну роль.

Щодо залученості української молоді до спорту та рухової активності, було проаналізовано дані звіту «Молодь України 2015 та 2017» та Звіт щодо результатів щорічного оцінювання фізичної підготовленості населення України. Хоча молодь і виявляє інтерес до спортивних заходів та займається руховою активністю, показник рівня фізичної підготовки (зокрема для студентської молоді) є нижчим від показника за іншими категоріями населення.

Окрім того було здійснено історичний аналіз передумов виникнення практик та інститутів масового спорту в Україні, а також стан державного та комерційного секторів у цій галузі – кількість та характер інститутів та закладів надання спортивних послуг в Україні.

У якості емпіричної складової магістерської дисертації було проведене опитування методом напівструктурованого поглибленого інтерв'ю з використанням проективної методики картографування простору видів спорту. Було проаналізовано позиції та диспозиції індивідів стосовно спортивних практик серед осіб, що займаються спортом та фізичними вправами та тих, хто не займається. Отже, для осіб, що займаються спортом, спорт посідає значне місце у житті та у дозвіллі. Основними мотивами до занять спортом є бажання скоригувати зовнішність та покращити самопочуття, зміцнити здоров'я. Як мотиви до зайняття тим чи іншим видом спорту виокремлювали: наявність особистих успіхів, форма занять (індивідуальні/групові/ з тренером/без). Референтна група належності та значимі інші впливають та залученість до занять навіть для тих, хто висловився що спорт є суто їх індивідуальним вибором. Обов'язкові ж заняття з фізичної підготовки у закладах освіти не були оцінені як значний чинник збільшення інтересу до спорту. Чинниками, що впливають на зайняття спортом (що можуть стати як стимулами так і бар'єрами), є вільний час, особистий матеріальний статус та ціни на платні спортивні послуги, наявність чи відсутність підтримки спортивних команд з боку державного чи комерційного сектору (в тому числі підтримка роботодавцями зайняття спортом шляхом надання абонементу до спортивного залу), особистісні фактори (бажання підвищити самооцінку/сила волі/лінь). Для суб'єктивного картографування простору видів спорту та фізичних тренувань була застосована проективна методика розміщення видів спорту на системі координат культурних та економічних ресурсів агента. Було виокремлено показники наявності варіацій у просторі вибору: суттєво більшим вибором варіантів володіють групи із відносно більшим обсягом культурного та економічного капіталу. Картографування також показало значимість фактору культурного капіталу (освіти, культурних компетенцій) у суб'єктивному сприйнятті простору виборів видів спорту. Крім того, виокремлені види спорту з відносно сильною асоціацією із певними групами (за обсягом культурного та

економічного ресурсу) та види рухової активності, для яких відсутня чітка асоціативна прив'язка.

Отже, на основі проаналізованого матеріалу можна виокремити наступні рекомендації щодо розвитку системи «Спорту для всіх» у напрямку роботи із молоддю:

- Співпраця із комерційними організаціями та робота із державними організаціями з метою забезпечення співробітників можливістю займатись спортом.

- Поширення інформації про безкоштовні спортивні секції/місця заняття спортом, проведення заходів із фізичного виховання (навчання роботі із спортивним інвентарем, та правилам фізичного тренування) у вигляді масових заходів із залученням тренерів.

- Орієнтація заходів та кампаній на групи молодих людей, а не індивідів, сприяння створенню неформальних об'єднань та забезпечення комунікації їх із державними та недержавними організаціями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bourdieu P. Distinction A social Critique of the Judgement of Taste / Bourdieu. – Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1984. – 632 p.
2. Bourdieu P. The Logic of Practice / Bourdieu., 1992. – 333 p.
3. Dumazedier J. Towards a society of leisure. - 1967. - P.25.; Kaplan M. Leisure. Theory and police. - N-V. - 1975. - P.17.
4. Jarvie G. Sport, Culture and Society: An introduction / Jarvie. – NY: Routledge, 2006. – 432 p.
5. Акимова Л. А. Социология досуга / Л. А. Акимова. – Москва: МГУКИ, 2003. – 123 с.
6. Ашмарин Б.А. Теория и методика педагогических исследований в физическом воспитании. — М.: Физкультура и спорт, 1978. – С. 287
7. Бурдьє П. Поле літератури / П. Бурдьє. // Нове літературне обзрення. – 2000. – С. 22–87.
8. Бурдьє П. Различение: социальная критика суждения / Пьер Бурдьє // Экономическая социология. – 2005. – №3. – С. 25–48.
9. Бурдьє П. Формы капитала / П. Бурдьє. // Экономическая социология. – 2002. – №5. – С. 60–74.
10. Веблен Т. Теория праздного класса / Т. Веблен. – Москва: Прогресс, 1984.
11. Веблен Т. Теория праздного класса. Перевод с английского / Т. Веблен. – Москва: Прогресс, 1984. – 366 с.
12. Веселовська В. О. Вплив гіпокінезії на організм людини / В. О. Веселовська. // «Біологічні дослідження – 2014»: Збірник наукових праць V Всеукраїнської науково - практичної конференції молодих учених і студентів.. – 2014. – С. 452 – 455.

- 13.Гречишников А. Л. Понятие «Массовый спорт» как объект рассмотрения социологии управления / А. Л. Гречишников. // Современные проблемы науки и образования. – 2014. – №6 – С.12-34.
- 14.Дутчак М. В. Теоретико-методологічні засади формування системи спорту для всіх в Україні : спец. 24.00.02 "Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення" / Дутчак М. В. – Київ, 2009. – 41 с.
- 15.Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. Ред. Проф. І. Д. Звереві. – Київ, Сімферополь: Універсум, 2013. – 536 с.
- 16.Жолдак В.И., Коротаева Н.В. Социология физической культуры и спорта. Учебное пособие. – Малаховка, МОГИФК. 1994 – С. 280
- 17.Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні»: за станом на 7 жовт. 2017. – Відомості Верховної Ради - офіц. Вид. - Київ Парлам. Вид-во, 2017- № 2 - ст.25.
- 18.Кашанина Т.В. Происхождение государства и права Учебное пособие / Кашанина Т.В. - М.: Высш. шк. - 325 с.. 2004
- 19.Кошелева Ю. П. Роль «Значимого другого» в динамике значимых отношений у молодежи / Ю. П. Кошелева. // Вестник МГЛУ. – 2014. – №7. – С. 70–81.
- 20.Кун Л. Всеобщая история физической культуры и спорта / Ласло Кун. – Москва: Радуга, 1982. – 398 с.
- 21.Лукащук В. І. Еволюція соціологічних підходів до вивчення спорту / В. І. Лукащук [Електронний ресурс] // Український соціум. - 2012. - № 1. - С. 39-52. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usoc_2012_1_5.
- 22.Масионис Дж Социология(9-е изд)/Москва: - Питер 2004 - 748 с.
- 23.Матвеев Л.П. Теория и методика физической культуры: Учебник для институтов физической культуры. — М.: Физкультура и спорт, 1991 – 534 с.

24. Молодь України-2015 [Електронний ресурс] // Міністерство молоді та спорту України. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: http://dsmsu.gov.ua/media/2015/12/09/5/Molod_Ukraine_block.pdf.
25. Орлов А.С. Социология рекреации. - М.: Наука, 1995. - 118 с.
26. Ортега-и-Гассет Х. Новые симптомы (пер. В. Библихина)/ Проблема человека в западной философии: Переводы/Сост. И послесл. П. С. Гуревича; Общ. Ред. Ю. Н. Попова.—М.: Прогресс, 1988. – 552 с.
27. ПОЛОЖЕННЯ про центри фізичного здоров'я населення "Спорт для всіх" – Міністерство молоді та спорту України: затверджено 31.01.2014.
28. Про затвердження тестів і нормативів для проведення щорічного оцінювання фізичної підготовленості населення України Наказ № 4665 від 15.12.2016 [Електронний ресурс] // Міністерство молоді та спорту України. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0195-17/page>.
29. *Программа для социологии спорта* // Бурдые П. Начала: Пер.с фр. М.: Socio-Logos: Фирма "Адапт", 1994. С. 257-275.
30. Радаев В. В. Понятие капитала, формы капиталов и их конвертация / В. В. Радаев. // Экономическая социология. – 2002. – С. 20–32.
31. Рейтинг найпопулярніших видів спорту [Електронний ресурс] // Вкурсе. – 2007. – Режим доступу до ресурсу: <http://vkurse.ua/ua/sport/rejting-samykh-populyarnykh-vidov-sporta.html>.),
32. Ритцер Дж. Современные социологические теории. 5-е изд. — спб.: Питер, 2002. – 688 с.
33. Романовская О. А., Калугина Т. А. Спортивность в координатах повседневности // Изв. Саратов. Ун-та. Нов. Сер. Сер. Социология. Политология. 2016. Т. 16, вып. 4. С. 403-405. БО!: 10.18500/1818-9601-2016-16-4-403-405.

34. Рыжкин Ю. Е. Физическая рекреация в сфере досуга человека / Ю. Е. Рыжкин. // Теория и практика физической культуры. – 2002. – №5. – С. 36–40.
35. Рынок фитнес-услуг в Украине [Электронный ресурс] // Inventure. Инвестиционный портал. – 2016. – Режим доступа до ресурсу: <https://inventure.com.ua/analytics/investments/rynok-fitness-uslug-v-ukraine>.
36. Самыгин Сергей Иванович, Самыгин Петр Сергеевич, Верещагина Анна Владимировна Спорт и здоровье российской молодежи в аспекте национальной безопасности [Электронный ресурс] // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. 2015. №7. – Режим доступа до ресурсу: <http://cyberleninka.ru/article/n/sport-i-zdorovie-rossiyskoj-molodezhi-v-aspekte-natsionalnoy-bezopasnosti> (дата звернення: 2.12.2017).
37. Самыгин Сергей Иванович, Самыгин Петр Сергеевич, Попов Михаил Юрьевич Спорт как институт социализации современной российской молодежи [Электронный ресурс] // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. 2015. №1. – Режим доступа до ресурсу: URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/sport-kak-institut-sotsializatsii-sovremennoy-rossiyskoj-molodezhi> (дата обращения: 12.12.2017).
38. Соціологія. Короткий енциклопедичний словник / Під заг. Ред. Д-ра філос. Наук, проф. Воловича В.І. - К. : Укр.центр духовної культури, 1998 - 736 с
39. Спорт як елемент масової культури. Конспект лекцій, лекція 9 [Электронный ресурс] // Українська інженерно-педагогічна академія. – 2015. – Режим доступа до ресурсу: <http://uip.uipa.edu.ua/wp-content/uploads/2015/04/%D0%9B%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F-9.pdf>.

- 40.Спорт. Индивидуальный выбор спорта или систем физических упражнений [Электронный ресурс] // <http://miit.ru> – Режим доступа до ресурсу: https://ecsoc.hse.ru/data/2011/12/08/1208205039/ecsoc_t3_n5.pdf.
- 41.Столяров В Социальные проблемы современного спорта и олимпийского движения – Москва, «Маскат», 2015 – С. 302
- 42.Сушик Н. С. Соціальна робота у сфері дозвілля молоді: теоретичний аспект / Н. С. Сушик // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки : [зб. Наук. Праць]. Сер.: Педагогічні науки. – 2014. – № 1 (278). – С. 188–193.
- 43.Теория физической культуры и спорта. Учебное пособие /Сиб. Федер.ун-т; [Сост. В.М. Гелецкий]. – Красноярск: ИПК СФУ, 2008. – 342 с.
- 44.Хейзинга Йохан. Homo ludens. Человек играющий / Сост., предисл. Х 35 и пер. С нидерл. Д. В. Сильвестрова; Коммент., указатель Д. Э. Харитоновича. Спб.: Изд-во Ивана Лимбаха, 2011. – 416 с.
- 45.Худолій О. М. Х98 Загальні основи теорії і методики фізичного виховання: Навч. Посібник. — 2-е вид., випр. — Х: «ОВС», 2008. – 406 с.
- 46.Чесноков Н. Н. Хрестоматия по социологии физической культуры и спорта. Часть 1 / Н. Н. Чесноков, Е. В. Стопникова, В. И. Столяров - Автор, 2005 – С. 620
- 47.Чесноков Н. Н. Хрестоматия по социологии физической культуры и спорта. Часть 2 / Н. Н. Чесноков, Е. В. Стопникова, В. И. Столяров - Автор, 2005 – С. 611
- 48.Чикуров А. И. Физическая культура. Учебное пособие [Электронный ресурс] / А. И. Чикуров – Режим доступа до ресурсу: <http://www.magma-team.ru/fizicheskaya-kultura-a-i-chikurov/7-1-sport-massovyyu-sport-sport-vysshih-dostizheniy>.
- 49.Шугальский С. С. Социальные практики: интерпретация понятия / С. С. Шугальский. // Знание. Понимание. Умение. – 2012. – №2. – С. 276–280.

- 50.Элиас Н.Генезис спорта как социологическая проблема /Н.Элиас //Логос – 2006. - №3(54) – С. 41-63
- 51.Молодь України-2017 [Електронний ресурс] // Міністерство молоді та спорту України. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: http://www.dsmsu.gov.ua/media/2017/11/16/7/Socdoslidjennya_2017.pdf

ДОДАТКИ

Додаток А

Гайд поглибленого інтерв'ю:

1. Загальне ставлення до спорту та його місце у житті:

1. Чи займаєтесь ви спортом чи будь-якими фізичними вправами? Чи регулярно? Як давно?
2. Яким(и) саме видом/видами спорту Ви займаєтесь?
3. Скільки часу ви приділяєте спортивним заняттям щотижнево?
4. А які ще види дозвілля характерні для Вас?
5. Яке місце займає спорт серед Ваших щоденних справ? а серед Ваших хобі, захоплень?

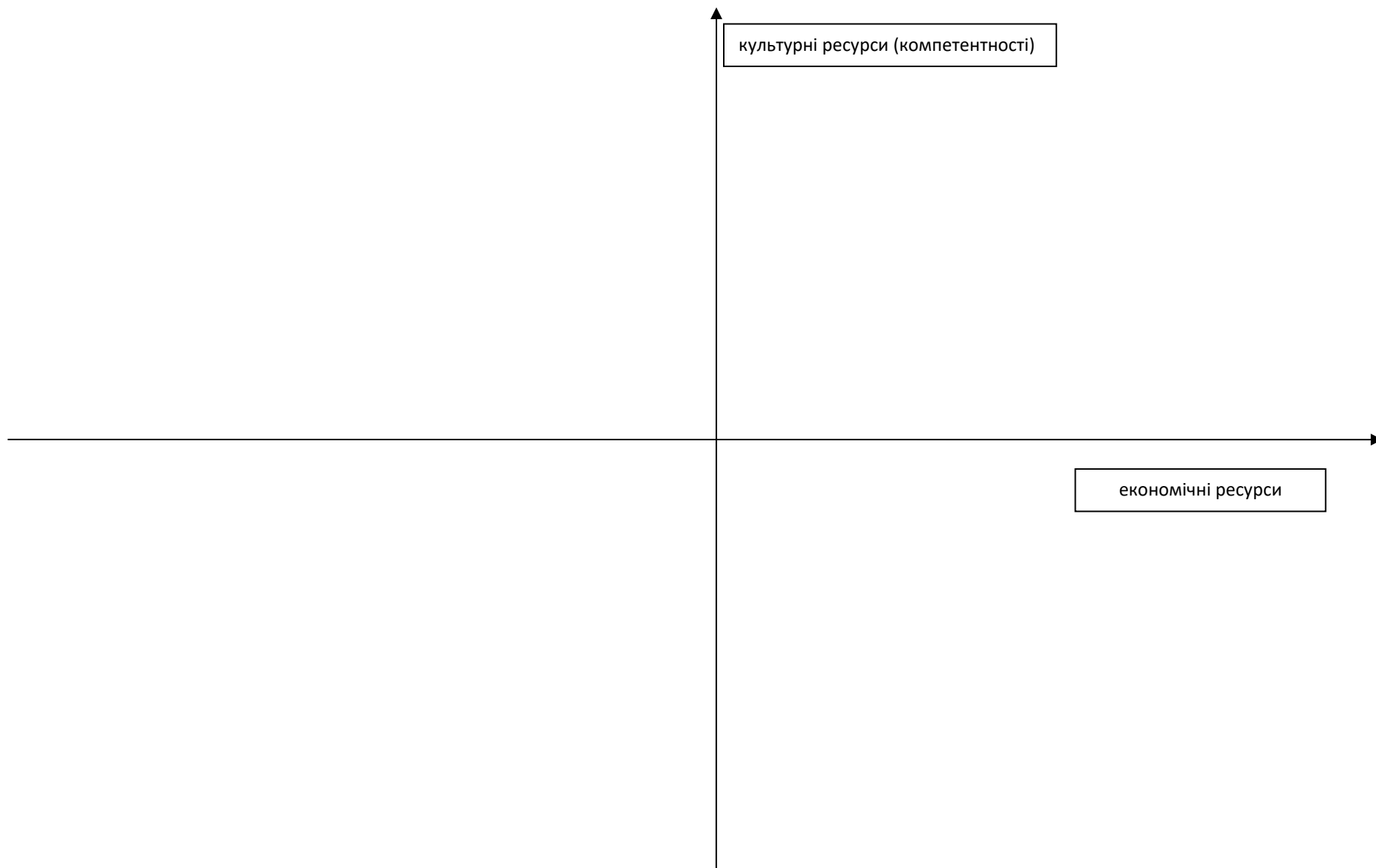
2. Мотивація щодо спортивних практик

1. Чому Ви вирішили займатись спортом?
2. Чому ви обрали саме цей вид спорту/фізичних тренувань?
3. Чи займаються спортом Ваші друзі/колеги/родичі? Чи відчуваєте ви якийсь вплив оточення на Ваші зайняття спортом?
4. Чи вплинула на ваш інтерес до спорту заняття фізичною культурою у закладах освіти (школа, коледж/технікум, університет)? Яким чином?
5. Як Ви гадаєте, що може сприяти або навпаки перешкоджати Вам займатись спортом?
6. Як Ви гадаєте, що примушує інших цікавитись спортом та фізичними тренуваннями?

3. Суб'єктивне сприйняття видів спорту та фізичних тренувань

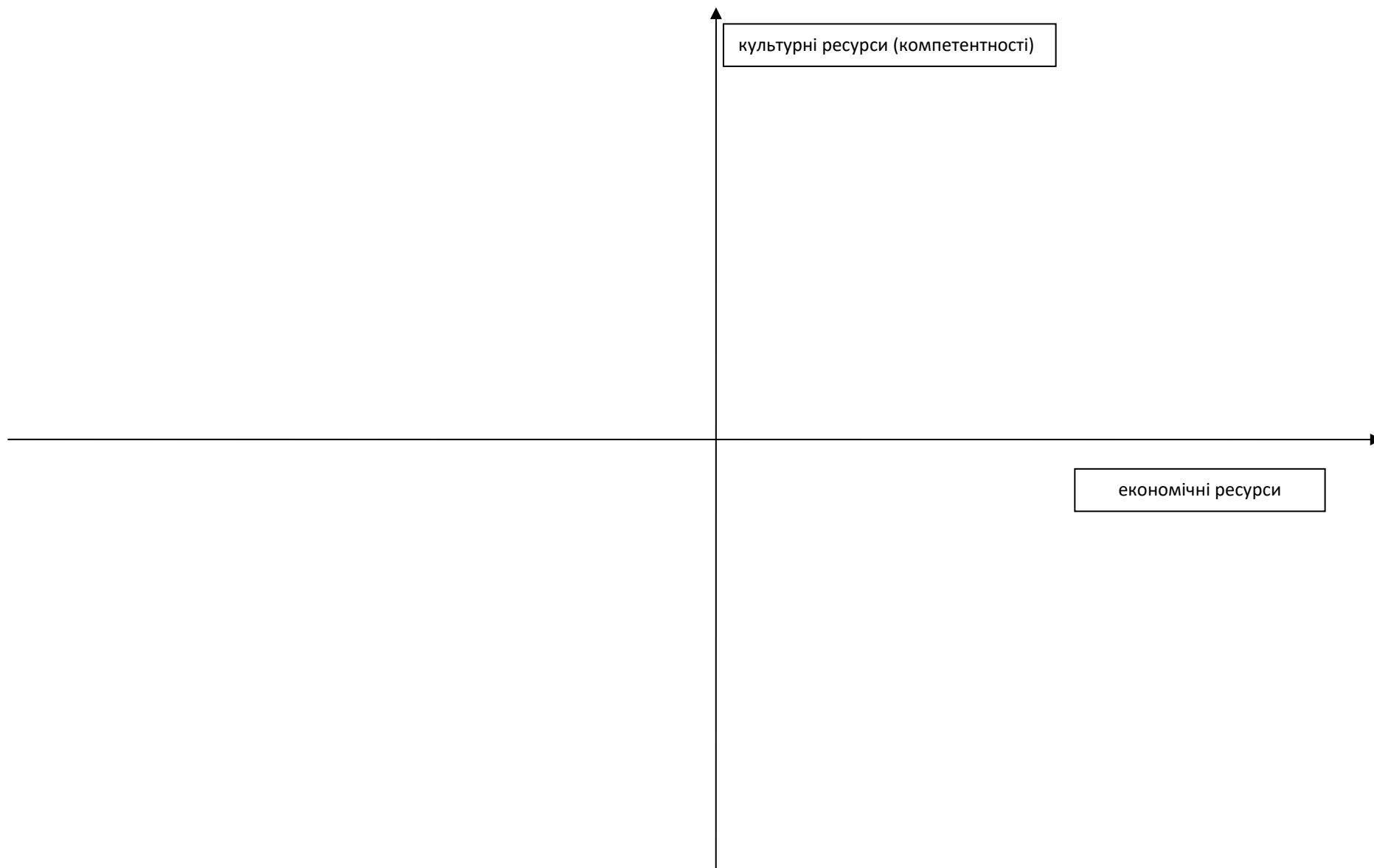
1. Як Ви гадаєте, чи є зв'язок між соціальними характеристиками людини та спортом, який вона обирає?
2. Чи вважаєте Ви, що існують «жіночі» та «чоловічі» види спорту?
3. **Проективна методика** (картка):

Розташуйте, будь ласка, види спорту на системі координат де вертикальна вісь є рівнем культурної компетентності (рівень освіти, належність до «інтелігенції» чи поп-культури тощо), а горизонтальна – рівнем економічного достатку.

Демографічний блок: _____

1. Вкажіть, будь ласка, Ваш вік
_____
2. Вкажіть, будь ласка Ваш рівень освіти
  - Незакінчена середня
  - Повна середня освіта
  - Початкова вища (середня спеціальна/ фахова передвища) – технікум, училище, коледж
  - Незакінчена вища
  - Повна вища освіта
3. Вкажіть, будь ласка, ваше основне заняття?
  - Працюю, повний робочий день – нефізична праця
  - Працюю, неповний робочий день - нефізична праця
  - Працюю, повний робочий день – фізична праця
  - Працюю, неповний робочий день - нефізична праця
  - Навчаюсь (учень, студент)
  - Не працюю і не навчаюсь
  - Інше _____
4. Вкажіть, будь ласка, матеріальне становище Вашої родини (домогосподарства):
  - Не вистачає на харчування
  - Вистачає на харчування, але одяг купити важко
  - Вистачає на одяг харчування придбати дрібну техніку важко
  - Вистачає на одяг, харчування, дрібну техніку, але велику техніку (телевізор, холодильник) купити важко)
  - Вистачає на велику побутову техніку проте квартиру/машину придбати складно
  - Можемо здійснити будь-які покупки.
5. Розташуйте, будь ласка, себе на системі координат

Види спорту (основний список)
Легка атлетика (ходьба, біг)
Футбол
Плавання
Йога
Велосипедний спорт
Баскетбол
Волейбол
Аеробіка
Теніс
Бодібілдінг
Гольф
Спортивні танці
Лижний спорт (лижні гонки)
Єдиноборство
Настільний теніс
Орієнтування (туризм)
Національні види спорту
Альпінізм
Ролер-спорт
Екстремальний спорт

Види спорту (додатковий список)

I.001. Бадмінтон	I.026. Кьорлінг	I.052. Хокей на траві	II.017. Боротьба на поясах
I.002. Баскетбол	I.027. Легка атлетика	I.053. Шорт-трек	Алиш
I.003. Бейсбол	I.028. Лижне двоборство	I.054. Скелетон	II.018. Боротьба самбо
I.004. Біатлон	I.029. Лижні гонки	I.055. Карате	II.019. Боулінг
I.005. Бобслей	I.030. Плавання	I.056. Скелелазіння	II.020. Вейкбординг 2
I.006. Бокс	I.031. Плавання синхронне	II. Неолімпійські та національні види спорту	II.021. Вертолітний спорт
I.007. Боротьба вільна	I.032. Регбі	II.001. Авіамоделльний спорт	II.022. Веслування на човнах "Дракон"
I.008. Боротьба греко-римська	I.033. Санний спорт	II.002. Автомобільний спорт	II.023. Військово-спортивні багатоборства
I.009. Важка атлетика	I.034. Сноуборд	II.003. Автомобільний спорт	II.024. Воднолижний спорт
I.010. Велосипедний спорт	I.035. Софтбол	II.004. Айкідо	II.025. Водно-моторний спорт
I.011. Веслувальний слалом	I.036. Стрибки на батуті	II.005. Аквабайк	II.026. Гирьовий спорт
I.012. Веслування академічне	I.037. Стрибки на лижах з трампліна	II.006. Акробатичний рок-н-рол	II.027. Го
I.013. Веслування на байдарках і каное	I.038. Стрибки у воду	II.007. Альпінізм	II.028. Годзю-рю карате
I.014. Вітрильний спорт	I.039. Стрільба з лука	II.008. Американський футбол	II.029. Голубиний спорт
I.015. Водне поло	I.040. Стрільба кульова	II.009. Армспорт	II.030. Городковий спорт
I.016. Волейбол	I.041. Стрільба стендова	II.010. Багатоборство тілоохоронців	II.131. Дартс
I.017. Волейбол пляжний	I.042. Сучасне п'ятиборство	II.011. Більярдний спорт	II.032. Дельтапланерний спорт
I.018. Гандбол	I.043. Теніс	II.012. Богатирське багатоборство	II.033. Джиу-джитсу
I.019. Гімнастика спортивна	I.044. Теніс настільний	II.013. Бодібілдинг	II.034. Естетична групова гімнастика
I.020. Гімнастика художня	I.045. Триатлон	II.014. Бойове самбо	II.035. Змішані єдиноборства (ММА)
I.021. Гірськолижний спорт	I.046. Тхеквондо (ВТФ)	II.015. Боротьба Кураш	II.036. Карате JKA WF
I.022. Гольф	I.047. Фехтування	II.016. Боротьба на поясах	II.037. Карате JKS
I.023. Дзюдо	I.048. Фігурне катання на ковзанах		
I.024. Кінний спорт	I.049. Фристайл		
I.025. Ковзанярський спорт	I.050. Футбол		
	I.051. Хокей з шайбою		

- П.038. Карате WKC
- П.040. Кікбоксинг WKA
- П.041. Кікбоксинг WPKA
- П.042. Кікбоксинг WAKO
- П.043. Кікбоксинг ВТКА
- П.044. Кіокушин карате
- П.045. Кіокушинкай карате
- П.046. Кіокушинкайкан карате
- П.047. Козацький двобій
- П.048. Комбат Дзю-Дзюцу
- П.049. Косіки карате
- П.050. Кунгфу
- П.051. Літаковий спорт
- П.052. Міні-гольф
- П.053. Морські багатоборства
- П.054. Мотоциклетний спорт
- П.055. Панкратіон
- П.056. Парапланерний спорт
- П.057. Парашутний спорт
- П.058. Пауерліфтинг
- П.059. Пейнтбол
- П.060. Перетягування канату
- П.061. Петанк
- П.062. Підводний спорт
- П.063. Планерний спорт
- П.064. Плажний гандбол
- П.065. Плажний футбол 3
- П.066. Повітроплавальний спорт
- П.067. Пожежно-прикладний спорт
- П.068. Поліатлон
- П.069. Професійний бокс
- П.070. Радіоспорт
- П.071. Ракетомодельний спорт
- П.072. Регбіліг
- П.073. Риболовний спорт
- П.074. Роликовий спорт
- П.075. Рукопашний бій
- П.076. Сквош
- П.077.
- П.078. Спорт із собаками
- П.079. Спорт надлегких літальних апаратів
- П.080. Спортивна аеробіка
- П.081. Спортивна акробатика
- П.082. Спортивне орієнтування
- П.083. Спортивний бридж
- П.084. Спортивний туризм
- П.085. Спортивні танці
- П.086. Спартинг
- П.087.
- П.088. Стронгмен
- П.089. Судномодельний спорт
- П.090. Сумо
- П.091. Таеквондо (ІТФ)
- П.092. Таїландський бокс Муей Тай
- П.093. Танцювальний спорт
- П.094. Традиційне карате
- П.095. Українська боротьба на поясах
- П.096. Український рукопаш "Спас"
- П.097. Універсальний бій
- П.098. Ушу
- П.099. Фітнес
- П.100. Флорбол
- П.101. Французький бокс Сават
- П.102. Фрі-файт
- П.103. Фунакоші шотокан карате
- П.104. Футзал
- П.105. Хортинг
- П.106. Черліденг
- П.107. Шахи
- П.108. Шашки
- П.109. Шотокан карате-до С.К.І.Ф
- П.110. Практична стрільба 4
- П.111. Кіокушінкай карате унія
- П.112. Спорт з літаючим диском
- П.113. Середньовічний бій
- П.114. Кікбоксинг "Іска"
- П.115. Комбат самозахист ІСО
- П.116. Рукопаш гопак
- П.117. Таеквон-До
- П.118. Грепл

Додаток Б

Результати застосування проєктивної методики

